

Olisiko jo tekojen aika?

Lastensuojelun asiakastyössä
toimivien näkemyksiä
lastensuojelun nykytilasta

Olisiko jo tekojen aika?

Lastensuojelun asiakastyössä toimivien näkemyksiä lastensuojelun nykytilasta

Kirjoittajat:

VTL Päivi Sinko, Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia

Kaisu Muuronen, Lastensuojelun Keskusliitto

Julkaisija:

Lastensuojelun Keskusliitto

Armfeltintie 1

00150 Helsinki

www.lskl.fi

Copyright © 2013 Lastensuojelun Keskusliitto, Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ja kirjoittajat

Taitto: Kinestasis Oy / Veikko Anttila

ISBN 978-951-9424-96-5 (pdf)

Sisällys

1. Johdanto.....4
2. Aineiston kuvailu.....5
3. Vastaajien taustatiedot.....6
4. Työn organisointiin liittyvät näkökulmat.....8
 - 4.1 Kunnassa tehdyt lastensuojelutyöhön liittyvät organisatoriset uudistukset viimeisen kolmen vuoden aikana.....8
 - 4.2 Organisatoristen uudistusten muodot.....10
 - 4.3 Asiakasmäärät.....13
 - 4.4 Lapsen kanssa työskentely ja lapsen osallisuus.....15
 - 4.5 Viikoittaisen työajan käyttö.....15
 - 4.6 Ylitöiden tekeminen.....17
5. Työssä jaksaminen ja osaamisen vahvistaminen.....18
 - 5.1 Apu päivittäisistä työtehtävistä selviytymisen tueksi.....18
 - 5.2 Moniammatillinen asiantuntijaryhmä sosiaalityön tukena.....19
 - 5.3 Täydennyskoulutukseen osallistuminen viimeisen vuoden aikana.....21
 - 5.4 Työpaikan tai alan vaihtohalukkuus.....22
6. Kunnan palvelujärjestelmä ja lastensuojelun resurssit.....24
 - 6.1 Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma.....24
 - 6.2 Kunnan resurssit lastensuojelun toteuttamiseksi.....24
 - 6.3 Ehkäisevä lastensuojelu.....25
 - 6.4 Avohuollon tukitoimenpiteet.....27
 - 6.5 Välttämättömien sosiaalihuollon palvelujen järjestäminen asiakas-suunnitelman perusteella.....28
 - 6.6 Muiden kuin sosiaalihuollon palvelujen järjestäminen.....30
 - 6.7 Mahdollisuus lastensuojelulain mukaisen edunvalvojan käyttöön.....31
7. Kehittämisehdotukset.....32
 - 7.1 Viranomaisyhteistyön kehittämistarpeet.....33
 - 7.2 Ehdotetut toimenpiteet lastensuojelun tilanteen parantamiseksi.....34
8. Johtopäätökset.....37
9. Lähteet.....39
10. Liitteet.....40

1. Johdanto

Lastensuojelussa on pitkään ollut huolta kasvavista asiakasmääristä. Keskustelua on käyty myös lastensuojelun resursseista suhteessa asiakasmääriin. Toisaalta myös kiireellisten sijoitusten ja tahdonvastaisten toimenpiteiden lisääntyminen kertovat osaltaan siitä, ettei lapsia ja nuoria pystytä auttamaan riittävän ajoissa. Lastensuojelun pulmat ovat olleet tiedossa pitkään, mutta tilanteen korjaamiseksi ei ole tehty riittäviä toimenpiteitä. Lastensuojelun tilaa ruvettiin selvittämään toden teolla vasta tilanteessa, jossa lastensuojelun toiminta kyseenalaistettiin, kun oma isä ja hänen puolisonsa pahoinpitelivät 8-vuotiaan tytön kuoliaaksi.

Tästä tapauksesta käynnistyi lastensuojelun ulkoinen ja sisäinen arviointi sekä kansallisella että paikallisella tasolla. Lastensuojelun toimintakäytäntöjä ja toimintamahdollisuuksia selvitetään parhaillaan laajasti. Lastensuojelun toimintaa selvitetään mm. valtioneuvostossa, Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvirassa, valtiovarainministeriössä sekä sosiaali- ja terveysministeriössä. Suomen Kuntaliitto on lisäksi selvittänyt, millaisia näkemyksiä lastensuojelua johtavilla viranomaisilla on lastensuojelun nykytilasta ja kehittämistarpeista. Näiden selvitystöiden käynnistyessä Lastensuojelun Keskusliitto ja Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia totesivat, että selvitystyössä on jätetty liian vähälle huomiolle tai kokonaan pois lastensuojelun asiakastyössä toimivien työntekijöiden näkökulma. Tästä syystä nähtiin välttämättömänä toteuttaa selvitys, joka tuo mukaan lastensuojelun nykytilasta käytävään keskusteluun myös lastensuojelun ammattilaisten näkökulman. Käytännön työntekijöillä on tärkeää ja usein uusinta tietoa palvelujärjestelmän puutteista, perheiden ongelmista ja lasten tarpeista.

Kysely lastensuojelun sosiaalityöntekijöille sekä sosiaalihojajille, perhetyöntekijöille ja muille lähityöntekijöille toteutettiin tammikuussa 2013. Kyselyssä kartoitettiin lastensuojelun työntekijöiden näkemyksiä kunnan resursseista toteuttaa palveluja. Resurssien lisäksi tarkasteltiin työn organisointiin, lapsen osallisuuteen sekä työssä jaksamiseen ja osaamisen vahvistamiseen liittyviä näkökulmia. Lisäksi tarkasteltiin lastensuojelun kehittämistarpeita muun muassa viranomaisyhteistyön sekä lastensuojelun laadun ja vaikuttavuuden näkökulmista.

Selvityksen toteuttamisessa hyödynnettiin Lastensuojelun Keskusliiton ja Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentian vuonna 2008 tekemää selvitystä lastensuojelulain toteutumisesta. Selvityksen kysymykset ovat osittain samoja, ja näiltä osin tuloksia vertaillaan keskenään. Yhteistyötä kyselyn laatimisessa tehtiin myös Suomen Kuntaliiton kanssa.

2. Aineiston kuvailu

Kysely kohdennettiin sosiaalityöntekijän, sosiaalihoajaan, perhetyöntekijän tai muun lähityöntekijän tehtävissä toimiville Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentian jäsenille. Kysely toteutettiin 8.–24.1.2013 verkkokyselynä.

Lastensuojelun Keskusliitto välitti kyselyn niille Talentian jäsenille, jotka työskentelivät lastensuojelun avoimuuden tehtävissä ja joiden sähköpostiosoitteet olivat saatavilla. Kyselyn saatekirjeessä toivottiin, että kyselyyn vastaavat sosiaalityöntekijän, perhetyöntekijän tai muun lähityöntekijän tehtävissä toimivat henkilöt.

Kyselyyn saatiin määräaikaan mennessä yhteensä 446 vastausta. Vastaajista 300 toimi sosiaalityöntekijän ja 146 sosiaalihoajaan, perhetyöntekijän tai muun lähityöntekijän tehtävissä. Selkeyden vuoksi tässä selvityksessä käytetään sosiaalihoajaista, perhetyöntekijöistä ja muista lähityöntekijöistä jatkossa nimitystä *sosiaalihoaja* tai *ohjaaja*. Vastaajien taustatietoja kuvataan jäljempänä yksityiskohtaisemmin.

Vastaajajoukon muodostuminen oli kyselyn toteuttamistavan vuoksi sattumanvarainen, eikä saatujen vastausten perusteella voida tehdä tilastollisesti yleistettäviä tai valtakunnallisesti kattavia johtopäätöksiä. Kyselyn tulokset kuvaavat kuitenkin asiakastyössä toimivien lastensuojelun työntekijöiden näkemyksiä, ja niiden avulla halutaan herättää keskustelua sekä nostaa esiin erilaisia aiheeseen liittyviä näkökulmia.

3. Vastaajien taustatiedot

Kyselyyn vastasi yhteensä 446 vastaajaa. Heistä 300 oli sosiaalityöntekijöitä ja 146 sosiaali-ohjaajia. Vastaajat jakautuivat varsin tasaisesti eri kuntakokoluokkiin.

Taulukko 1. Työpaikkakunnan asukasluku.

Työpaikkakunnan asukasluku	n	%
alle 30 000	160	36,2
30 000–100 000	127	28,7
yli 100 000	155	35,1
Yhteensä	442	100

Maantieteellisesti vastaajat painoutuivat Etelä-Suomen alueelle (49 %).

Taulukko 2. Työpaikkakunnan sijaintialue.

Suuralue*	n	%
Itä-Suomi	62	14
Etelä-Suomi	100	22,6
Uusimaa	115	26
Länsi-Suomi	108	24,4
Pohjois-Suomi	55	12,4
Ahvenanmaa	2	0,5
Yhteensä	442	100

*NUTS2-suuralueet, Uusimaa erikseen

Vastaajista valtaosa (83 %) oli työskennellyt lastensuojelussa yli kolme vuotta, 38 % yli kymmenen vuotta. Vastaajat ovat siis hyvin kokeneita lastensuojelun ammattilaisia. Alan sisällä on kuitenkin vaihdettu työpaikkaa: 39 % vastaajista oli ollut nykyisessä työpaikassaan alle kaksi vuotta.

Sosiaalihuollon henkilöstön kelpoisuuksia säädellään ns. kelpoisuuslailla (laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 272/2005). Lastensuojelulain päätöksentekoa ja asioiden valmistelua koskevat säädökset edellyttävät niihin osallistuvalla henkilöstöltä em. lain mukaisia kelpoisuusvaatimuksia (lastensuojelulaki 417/2007, 13 § ja 13 b §). Lapsen kiireellistä sijoitusta koskeva päätösvalta edellyttää sosiaalityöntekijän kelpoisuutta, samoin lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä tulee olla sosiaalityöntekijän kelpoisuus.

Vastanneista sosiaalityöntekijöistä kelpoisuuslain mukaan päteviä oli 83 %, sosiaali-ohjaajista 99 %. Kyselyyn vastanneiden sosiaalityöntekijöiden pätevyysaste oli huomattavan korkea. Etelä-Suomen aluehallintoviraston selvityksessä vuonna 2009 (Suojeleeko laki lasta II, s. 9) pätevien lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden määrä koko Etelä-Suomen alueella oli

67 %. Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintoviraston alueella pätevien määrä vuonna 2012 oli 64 % (Selvitys lastensuojelun sosiaalityöntekijätilanteesta Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintoviraston alueella, s. 7) ja Itä-Suomen alueella 74 % (Itä-Suomen kuntien lastensuojelun sosiaalityössä heiveröiset resurssit).

Koska kysely lähetettiin Talentian jäsenille, kelpoisuus löytyi useammalta vastaajalta kuin siinä tapauksessa, että kysely olisi tehty kaikille sosiaalityöntekijöille. On oletettavaa, että ei-kelpoiset sosiaalityöntekijät, joilla on jonkin muun alan koulutus, eivät ole Talentian jäseniä.

Sosiaalityöntekijöistä valtaosa eli 70 % piti työntekijäpulasta huolimatta nykyistä kelpoisuutta sopivimpana sosiaalityöhön (ylempi korkeakoulututkinto, johon sisältyy tai jonka lisäksi on suoritettu pääaineopinnot tai pääainetta vastaavat yliopistolliset opinnot sosiaalityössä). 23 %:n mukaan riittäisi ylempi tutkinto, jonka lisäksi on suoritettu tai johon sisältyy sosiaalityön sivuaine-/aineopinnot. Sosionomikoulutus tai sosionomin ylempi tutkinto (yamk) ei saanut kannatusta kelpoisuutta tuottavaksi koulutukseksi.

4. Työn organisointiin liittyvät näkökulmat

4.1 Kunnassa tehdyt lastensuojelutyöhön liittyvät organisatoriset uudistukset viimeisen kolmen vuoden aikana

Kyselyn perusteella lastensuojelu on hyvin uudistusherkkää. Peräti 73 % vastaajista ilmoitti, että heidän kunnassaan on tehty organisatorisia uudistuksia viimeisen kolmen vuoden aikana. Tässä oli selviä alueellisia eroja: uudistuksia oli tehty etenkin Uudellamaalla ja isoissa kaupungeissa. Uudistukset olivat hyvin monenlaisia aina pienehköistä tehtäväjaollisista uudistuksista ”täydelliseen remonttiin”.

Osa vastaajista totesi, että uudistuksia on tehty aivan liikaa. Organisaatiouudistus asettaa työntekijät uusien haasteiden eteen, kun työn viitekehys saattaa muuttua hyvinkin olennaisella tavalla. Itse työn sisältö ei kuitenkaan muutu saati työmäärä vähene, eivätkä asiakkaiden ongelmat anna odottaa muutostilanteen tasoittumista ja asioiden hoidon selkiytymistä. Jos aikaa vievä muutos toistuu muutaman vuoden välein, se on hyvin haasteellista sekä työntekijöille että asiakkaille.

”Edellinen uudistus oli kaksi vuotta sitten. Nyt puhaltavat jo uudet muutoksen tuulet. Työtä tehdään jatkuvassa turbulenssissa.”

”Asiakkaat hämmentyvät (...) ja asiakkaita ’unohtuu’ aina jonnekin.”

”En jaksa miettiä. Kainuun maakunnassa asiat alettiin saada jo kohtuulliseen kuntoon. Sitten se kaadettiin. 1.1.2013 jälkeen on kaaosta. Kaikki asiakkuudet, kaikki päätökset luotava uudelleen, opeteltava hirveä määrä uusia ohjelmia... Saisi nuo päättäjät ruotuun ja lopettaisivat hihhuloimisen, niin saisi rauhan tehdä työtä.”

Vuoden 2008 lastensuojelulain velvoitteista ja viime vuosina käydystä lastensuojelun tilaa koskevasta keskustelusta huolimatta joissakin kunnissa lastensuojelun palveluja on supistettu tai ollaan supistamassa. Näitä mainintoja ei kuitenkaan ollut kuin muutama.

”Perheiden arviointi-/kuntoutuspaikka lopetettiin kokonaan.”

”Jäädetytty yksi virka ja päätetty olla täyttämättä yhtä virkaa äitiysloman ajaksi.”

”Määräaikaiset työsuhteet lopetetaan ja perhetyö lopetetaan.”

Viidesosa vastanneista kertoi, että lastensuojelun palveluja on vahvistettu, parannettu, järjestyttävä tai lisätty eri tavoin, tai on kehitetty kokonaan uudenlaisia työmuotoja. Vuonna 2008 kyselyssä keskeisimpänä kehittämistoimenpiteenä mainittiin henkilöresurssien lisätarve. Näyttää siltä, että tähän on pystytty jossakin määrin vastaamaan. Moni vastaaja ilmoitti, että kunnassa on lisätty perhetyön tai sosiaalityön virkoja tai joissakin tapauksissa hankittu lastensuojeluun omia kodinhoitajia. Sijaishuollosta on siirretty joissakin tapauksissa resursseja avohuoltoon. Joissakin sijaishuollon palveluita on vahvistettu ja eri-ikäisille on kehitetty täsmäpalveluita. Sijaisperheiden hankintaa on keskitetty. Lastensuojelutyötä on myös vahvistettu siirtämällä huolto- ja tapaamisasiat omaan yksikkönsä tai ainakin perustamalla oma virka olosuhdeselvityksiä varten. Myös toimeentulotukiasioita on pienemmissä kunnissa siirretty pois lastensuojelulta (suuremmissa kunnissa työ on yleensä jo ollut eriytettyä).

Toimenpiteet ovat tuskin vielä läheskään riittäviä, kuten muualla raportissa tulee esiin (katso luku 6), mutta yleensä resurssilisäyksiin suhtaudutaan myönteisesti. Osa sosiaalityöntekijöistä totesi, että sosiaalityön työpaine on uudistusten myötä hieman vähentynyt.

”Työtä on yritetty karsia keskittyen lastensuojelun sosiaalityössä olennaiseen ja lain velvoittamiin tehtäviin.”

”Perhetyön resurssien runsas lisääminen. Perheelle pystytään tarjoamaan tiivistä perhetyötä myös iltaisin ja viikonloppuisin.”

”Laitoksista avohuoltoon työapua / resurssia avotyöhön.”

”Kriisi- ja päivystysresursseja on lisätty.”

”Kokopäiväinen koulukuraattori-perhetyöntekijä.”

”Sijais- ja tukiperheiden hankkiminen siirtynyt perhekeskukseen, joka palvelee useita kuntia. Perheitä löytyy entistä paremmin, ne ovat paremmin valmennettuja ja asuvat lähempänä asiakkaita.”

”Perheohjaajia pitäisi vielä saada lisättyä, niin sitten työ olisi täydellistä.”

Myös pienemmällä muutoksilla on saatu parannettua tilannetta.

”Todelliset asiakkaat tilastoitu + aktiivinen työskentely perheiden kanssa.”

”Lisäpanostus lähityöntekijöihin joustavalla työajalla hyödyttää asiakkaita.”

Työn organisoinnin moninaisuudesta kunnissa kertoo se, että samaan aikaan tehdään muutoksia molempiin suuntiin: kun jossakin kunnassa lapsiperheiden toimeentulotuki on siirretty pois lastensuojelun sosiaalityöstä, toisessa se taas on lisätty työnkuvaan. Jossakin lastensuojelu saa omia lähityöntekijöitä, jossakin taas kotipalvelua ei jatkossa anneta lastensuojelun asiakkaille lainkaan. Edelleenkin ei siis olla menossa kohti yhdenmukaista palvelujen mallia. Se hankaloittaa valtakunnan tason johtopäätösten tekemistä ja kehittämisen yhteisten suuntaviivojen luomista.

Sosiaali- ja terveysministeriön Toimiva lastensuojelu -raportissa (s. 16) todetaan, että lastensuojelulain uudistamisessa tavoitteeksi asetettu ehkäisevän työn vahvistuminen ei näytä toiminta- ja taloustietojen perusteella toteutuneen ja että kuudessa suurimmassa kaupungissa uudet resurssit on suunnattu pääosin sijaishuoltoon. Tässä kyselyssä kuitenkin osa vastaajista kertoi erilaisista ennaltaehkäisevän työn parannuksista.

”Yläkouluihin perustettu joustavan opetuksen pienryhmiä, joiden resursseista osa tulee sosiaalitoimen kautta.”

”Uusi lastensuojelun ennaltaehkäisevä yksikkö.”

”Perustettu varhaisen tuen sosiaalityöntekijän virka.”

Ennaltaehkäisevän ja varhaisen tuen lisääminen on asiakkaan näkökulmasta hyvin merkityksellistä.

”Uudistukset ovat olleet tervetulleita asiakkaille, lastensuojelun asiakkuutta ei tarvitse pelkkien palvelujen saamiseksi.”

4.2 Organisatoristen uudistusten muodot

Kolmasosa vastaajista kertoi, että lastensuojelun palveluprosessia on eriytetty tai pilkottu. Useimmiten kyseessä on lastensuojelutarpeen selvityksen ja suunnitelmallisen lastensuojelutyön eriyttäminen. Myös sijaishuollon aikaista sosiaalityötä ja -ohjausta on eriytetty avohuollon työstä. Jälkihuollon eriyttämistä ei vastauksissa mainittu (vrt. Valtiontalouden tarkastusviraston raportti s. 206). Suhtautuminen eriyttämisen vaikutuksiin oli hyvin kaksijakoista. Järjestelyn huonoja puolia asiakkaan näkökulmasta tuotiin runsaasti esiin: tiedonkulku prosessin eri osia hoitavien työntekijöiden välillä voi olla ongelmallista, ja vastuutyöntekijöiden vaihtuminen tuo monenlaisia haasteita asiakassuhteeseen.

”Haasteena dialogin ja luottamuksen aikaansaaminen, jos asiakasta siirretään aina uudelle työntekijälle.”

”Muutenkin vaihtuvuutta on jo niin paljon.”

”Asiakas joutuu kertomaan tarinansa monessa eri paikassa.”

”Työskentely ei ole niin kokonaisvaltaista kuin ennen eriyttämistä.”

”Työntekijöitä voi olla useita samalla perheellä, jos useita lapsia asiakkaana ja ovat prosessin eri vaiheissa.”

Selvitystyön eriyttäminen auttaa kuntia pysymään lastensuojelulain velvoitteessa tehdä selvitys viimeistään kolmessa kuukaudessa. Se on asiakkaiden kannalta merkittävä parannus verrattuna lastensuojeluasiakkuuden aloittamisen epämääräisyyteen ennen lakiuudistusta. Ongelmallista on, että vaikka selvitysvaiheen aikarajoissa onnistutaan pysymään, joissakin

kunnissa asiakas joutuu tämän jälkeen odottamaan suunnitelmallisen työn alkua pahimmillaan jopa kuukausia. Tämä ei tietenkään ole lain mukaista saati tarkoituksenmukaista toimintaa.

Noin kolmasosa työn eriyttämisen kokeneista työntekijöistä toi esiin järjestelyn hyviä puolia. Useimmiten mainittiin tasalaatuisempi tai ylipäänsä laadukkaampi palvelu, samoin työskentelyn tai palvelun intensiivisyys sekä osaamisen ja ammattitaidon paraneminen erikoistumisen myötä.

"Ei nyt ainakaan ole huonontanut asiakkaan asemaa."

"Tilanteisiin on voitu puuttua aika nopeasti."

Myös sitä pidettiin tärkeänä, että eriyttämisen myötä lastensuojelun työprosessista tulee asiakkaalle näkyvämpi ja ymmärrettävämpi.

"On selkeyttänyt sosiaalityön työnkuvaa työntekijöille ja asiakkaille."

Eriyttäminen on myös saattanut auttaa tehtävärakenteen kehittämisessä.

"Löydetty sopivaa työtä sosiaaliohjaajille."

Moni toi esiin myös sen, että työntekijät ovat pääsääntöisesti kokeneet tämän työnjaon hyvänä, omaa jaksamistaan lisäävänä. Tämä tietenkin palvelee asiakkaan etua.

"Työtä on jonkun verran helpompi hallita."

Aina ei vastuutyöntekijän vaihtuminenkaan ole asiakkaalle pelkästään kielteinen asia.

"Joissakin tapauksissa asiakas saa aloittaa 'puhtaalta pöydältä', jos ei ole työntekijän kanssa kemiat synkanneet..."

Useissa sosiaalityöntekijöiden vastauksissa nousi esiin tyytymättömyys erilaisiin portinvartijajärjestelmiin, joilla työntekijöiden mukaan *"tuen tai resursoinnin nimissä vahditetaan ja valvotaan lastensuojelua"* ja rajoitetaan sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia johtaa asiakasprosessia. Asiakasohjausyksiköitä (aso) lienee eniten sijaishuollossa, jossa yksiköt yleensä etsivät lapselle sijaishuoltoapaikan. Joissakin kunnissa myös avohuollon tukitoimet tai osa niistä tulee viedä asiakasohjaukseen. Tämän voidaan jopa katsoa olevan ristiriidassa lastensuojelulain kanssa, joka painottaa sosiaalityöntekijän päätösvaltaa avohuollon tukitoimista päätettäessä (lastensuojelulaki 36 §).

"Perustettiin avohuollon tuen asiakasohjausyksikkö (...) joka loppuviimeksi päätti, myönnetäänkö avohuollon tukitoimia vai ei."

"Saattaa joutua kirjoittamaan toista sivua perusteluja saadakseen asiakkaalle matkarahat 60 €."

”Muutoksilla on kavennettu sosiaalityöntekijän valtuuksia itsenäiseen päätöksentekoon. Kaikkia asiakkaiden palveluja haetaan erillisellä hakemuksella. Työ on muuttunut kankeaksi ja byrokraattiseksi. (...) Kirjallinen työ on kasvanut määrättömäksi ja vie suurimman osan ajasta. (...) Taloudellisen tuen käyttöä on rajattu ja annettu siihenkin ohjeet, jotka kaventavat sossun valtaa myöntää perheelle tukea.”

”Perhetyö/sosiaalihojaus irrotettu lastensuojelun suunnitelmallisesta työstä omaksi yksiköksi, johon asiakasohjaus. Jäykkä ja byrokraattinen malli.”

”Tämä ’asiakasohjausryhmä’ yleensä valitsee sijoituspaikoista halvimman vaihtoehdon.”

Vajaa viidennes vastaajista kertoi erilaisista seutukunnallisista tai kunnan sisäisistä keskittämistä tai muista uudistuksista, jotka saattavat liittyä esimerkiksi kuntaliitoksiin tai seutukunnalliseen yhteistyöhön (on esimerkiksi perustettu liikelaitoskuntayhtymä). Lastensuojelun työntekijät on tällöin usein keskitetty isoihin toimistoihin tai esimiestyö on keskitetty. Järjestelyssä on hyvät ja huonot puolensa: asiakkaiden asiointimatkat pitenevät, mutta työskentely saattaa muuttua tasalaatuisemmaksi ja resurssit kyetään jakamaan tasaisemmin. Keskittäminen saattaa myös tuottaa intensiivisempää ja rohkeampaa työskentelyä kuin aiemmat pienet yksiköt, joissa työntekijät olivat hyvin yksin vaikeiden asiakastilanteiden kanssa.

”Järjestely on lisännyt keskinäistä puhetta ja helpottanut työn organisointia.”

”Tasapuolinen resursointi.”

”Asiakas saa ehkä tasalaatuisempaa palvelua, vaikka välimatkat pitenisi.”

”Yhteneväiset käytännöt kaikille asiakkaille, ennen olivat kirjavia.”

”Lastensuojelun tarve lisääntyi räjähdysmäisesti, koska ongelmiin uskallettiin alkaa puuttua.”

Monet kertoivat kunnan sisäisestä tai seutukunnallisesta sosiaali- ja terveydenhuollon (sote) yhteistyön aloittamisesta. Usein lastensuojeluprosessin eriyttäminen on tapahtunut tämän yhteistyön kanssa samaan aikaan. Moni totesi, ettei pysty vielä arvioimaan sote-yhteistyön seurauksia. Näistä vastaajista monet ovat todennäköisesti helsinkiläisiä; Helsingin sosiaali- ja terveystoimi yhdistettiin yhdeksi virastoksi 1.1.2013 eli vain muutama viikko ennen kyselyn toteuttamista. Myös pienemmissä kunnissa on saattanut juuri tapahtua suuria muutoksia, joita ei pystytä vielä arvioimaan.

”Ei pysty sanomaan, prosessi vielä kaaoksessa.”

”Vuonna 2010 kolmen kunnan yhteinen liikelaitos, 2012 se purkaantui.”

”Yhteistoiminta-alueen purkautuminen ja kuntaliitos.”

”Tilaaaja-tuottaja-hässäys, jota ei pysty hahmottamaan.”

4.3 Asiakasmäärät

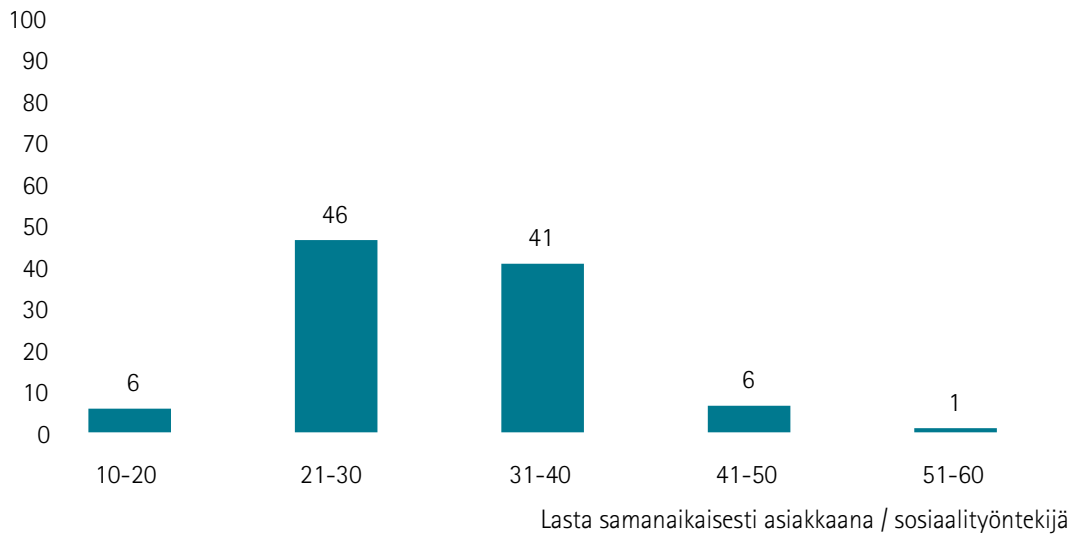
Lastensuojelun ulkopuoliset tahot ovat usein ilmaisseet epäilynsä sitovien asiakasmitoitusten suhteen. Esimerkiksi Valtiontalouden tarkastusvirasto toteaa lastensuojelua koskevassa tarkastuskertomuksessaan (s. 209), että järkevämpää olisi pohtia tehtävärakennetta eli sitä, miten sosiaalityöntekijöiden tehtäviä voitaisiin jakaa sosiaaliohjaajille. Kentän näkemys on kuitenkin toinen. Sosiaalityöntekijöistä peräti 71 % ja sosiaaliohjaajistakin 43 % piti asiakasmäärän mitoitus tarpeellisena. Pitkään työskennelleet sosiaaliohjaajat kannattivat sitovia asiakasmääriä useammin kuin vähemmän aikaa työskennelleet.

Taulukko 3. Lastensuojelun sosiaalityön/ perhetyön sitovien asiakasmäärien kannatus ammatin mukaan (%).

	sosiaalityöntekijä	sosiaaliohjaaja	kaikki vastaajat
kyllä	71,3	43,4	62,2
ei	8,7	34,5	17,1
en osaa sanoa	20	22,1	20,7
Yht.	100,0 (n=300)	100,0 (n=145)	100,0 (n=445)

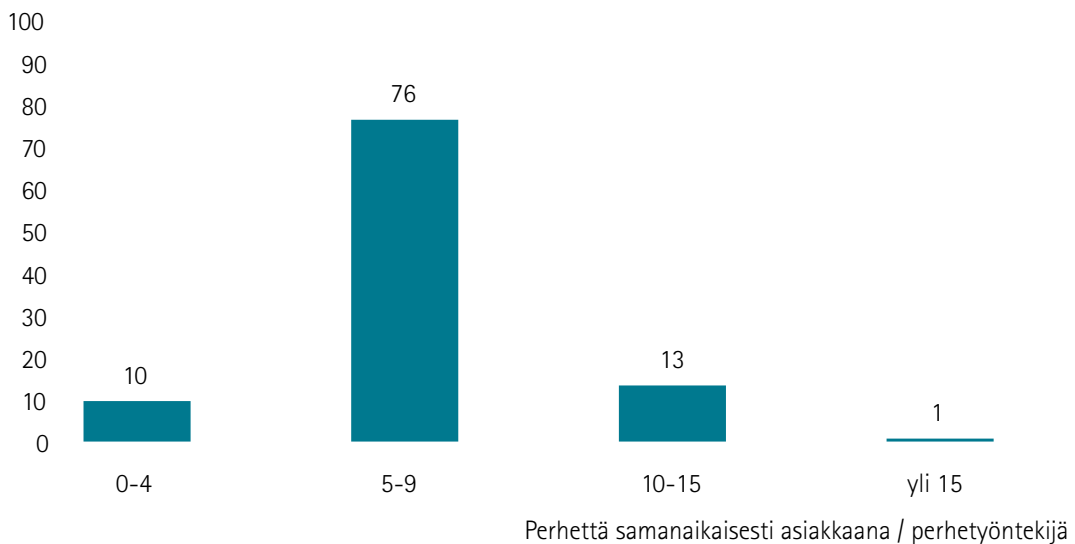
Sosiaalityöntekijät näkivät parempana mitoituksen *lasta/työntekijä* ja ohjaajat taas *perhettä/työntekijä*. Tämä lienee luontevaa, sillä sosiaalityöntekijöiden viitekehystenä tässä on todennäköisesti lastensuojelulaki, joka määrittelee asiakkaaksi lapsen. Ohjaajat taas ovat usein perhetyöntekijöitä, jolloin perhe tuntuu luontevammalta yksiköltä.

Vastaukset olivat hyvin samansuuntaisia kuin vuoden 2008 kyselyssä (s. 14–17). Silloin vastaajien mukaan sopivin asiakasmäärä sosiaalityöntekijää kohden oli 21–30 lasta (46 %), myös 31–40 lasta sai kannatusta (41 %). Virallista suositusta lastensuojelun asiakasmäärästä ei Suomessa ole, mutta Talentian suositusten mukaan sopiva asiakasmäärä olisi 40 asiakasta per työntekijä. Yhä julkaisemattomien lastensuojelun laatusuositusten mukaan ihanteellinen määrä olisi tätä pienempi: korkeintaan 35 lasta, jos kunnassa on sosiaaliohjaajia, ja korkeintaan 20 lasta, jos sosiaalityöntekijä hoitaa lastensuojeluprosessia yksin.



Kuvio 1. Sopiva asiakasmäärä lastensuojelun sosiaalityössä (%)

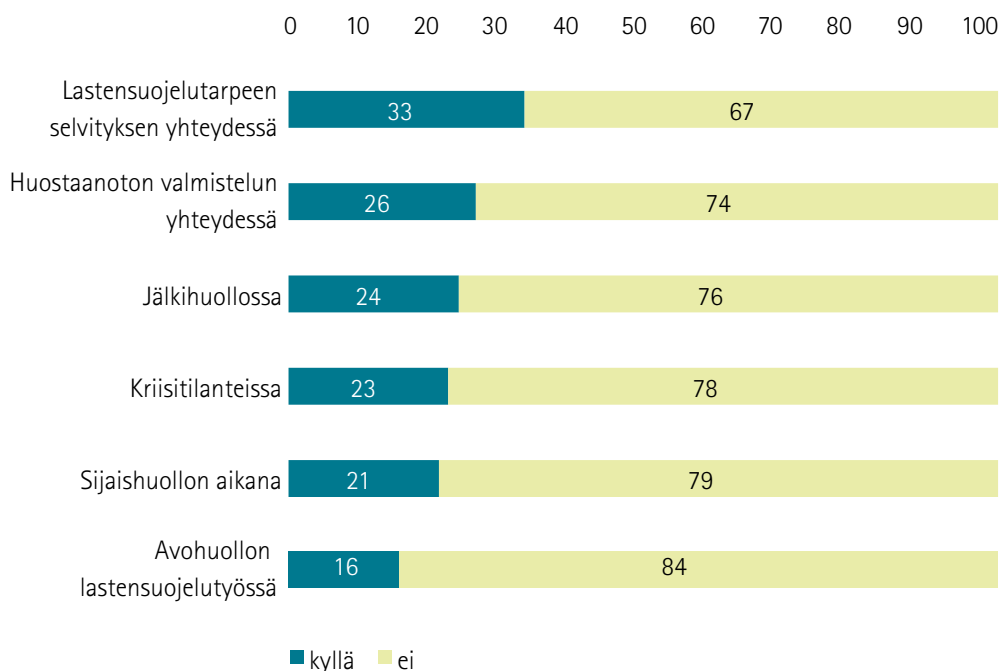
Perhetyössä sopiva perheiden määrä oli lähes kaikkien vastaajien mukaan 5–9 perhettä per työntekijä (76 %). Määrä on alhaisempi kuin vuoden 2008 kyselyssä, jossa kohtuullisena määränä pidettiin 12:ta perhettä (s. 16). Erilaisen kysymyksenasettelun vuoksi vertailu on kuitenkin vaikeaa. Moni oli myös vuonna 2008 jättänyt vastaamatta kysymykseen, mikä heikensi vastausten luotettavuutta.



Kuvio 2. Sopiva asiakasmäärä lastensuojelun perhetyössä (%)

4.4 Lapsen kanssa työskentely ja lapsen osallisuus

Lastensuojelulaki painottaa lapsen osallisuutta ja lastensuojelun työntekijöiden veloitettavata tavata ja kuulla jokaista asiakaslasta henkilökohtaisesti (esimerkiksi lastensuojelulaki 5 §, 20 §, 29 §, 30 §, 53 §). Merkittävää on, että kummankin ammattiryhmän mielestä mahdollisuudet tavata lasta eivät olleet riittävät missään lastensuojeluprosessin vaiheessa. 84 % vastaajista arvioi, ettei avohuollon työskentelyn aikana ole riittävästi aikaa tavata lasta. Mahdollisuus työskennellä lapsen kanssa lastensuojelutarpeen selvityksen yhteydessä arvioitiin hieman paremmaksi kuin muissa prosessin vaiheissa, mutta peräti 67 % piti aikaresurssuja tässäkin vaiheessa liian pieninä. Sosiaaliohjaajien kokemus työskentelyajan riittävydestä oli parempi kuin sosiaalityöntekijöiden. Erilaisten työnkuvien vuoksi tulos oli odotettu, mutta erot ammattiryhmien välillä eivät olleet suuria.



Kuvio 3. Lasten ja nuorten tapaamismahdollisuuksien riittävyys lastensuojeluprosessin eri vaiheissa (%)

4.5 Viikoittaisen työajan käyttö

Eri ammattiryhmien viikoittainen työaika kuluu erilaisiin asioihin. Se on luonnollista, sillä työnkuvat ovat erilaiset. Sosiaaliohjaajien aikaa vievät eniten lasten tapaamiset sekä yhteydenpito vanhempiin. Kirjaaminen vie kohtuullisen paljon molempien ryhmien työaika. Kenties yllättävää on, että molempien ryhmien työaika menee yhtä paljon tapaamisten ja neuvotteluiden järjestämiseen. Niiden kuvittelisi kuuluvan enemmän sosiaalityöntekijän työkuvaan. Sosiaalityöntekijät käyttävätkin ohjaajia enemmän aikaa itse neuvotteluihin ja huomattavasti enemmän aikaa asiakassuunnitelman neuvotteluihin ja asiakassuunnitelmien laadintaan. Tämä on odotettu tulos, koska velvoite asiakassuunnitelman tekemiseen ja seurantaan on nimenomaan sosiaalityöntekijällä. Molemmat ryhmät käyttävät kehittämistyöhön hyvin vähän aikaa.



Kuvio 4. Viikoittaisen työajan käyttö ammatin mukaan (%)

4.6 Ylitöiden tekeminen

Viikoittaiset ylityöt keskittyvät enemmän sosiaalityöntekijöille kuin ohjaajille. Ohjaajista 13 % selviytyy ilman ylitöitä, sosiaalityöntekijöistä vain 4 %. Satunnaisesti ylitöitä tekee 25 % sosiaalityöntekijöistä ja 36 % ohjaajista. Sosiaalityöntekijöistä peräti 70 % tekee ylitöitä säännöllisesti ja ohjaajistakin 51 %. Kolmannes sosiaalityöntekijöistä tekee ylitöitä yli kaksi tuntia viikossa. Alueellisesti tässä ei ollut merkittäviä eroja. Ylitöiden kuormittavuus näkyy siinä, että niiden tekeminen on joillakin vastaajilla selitys halukkuuteen vaihtaa työpaikkaa: yli kaksi tuntia viikossa ylitöitä tekevät olivat miettineet alan vaihtoa hieman keskimääräistä useammin.

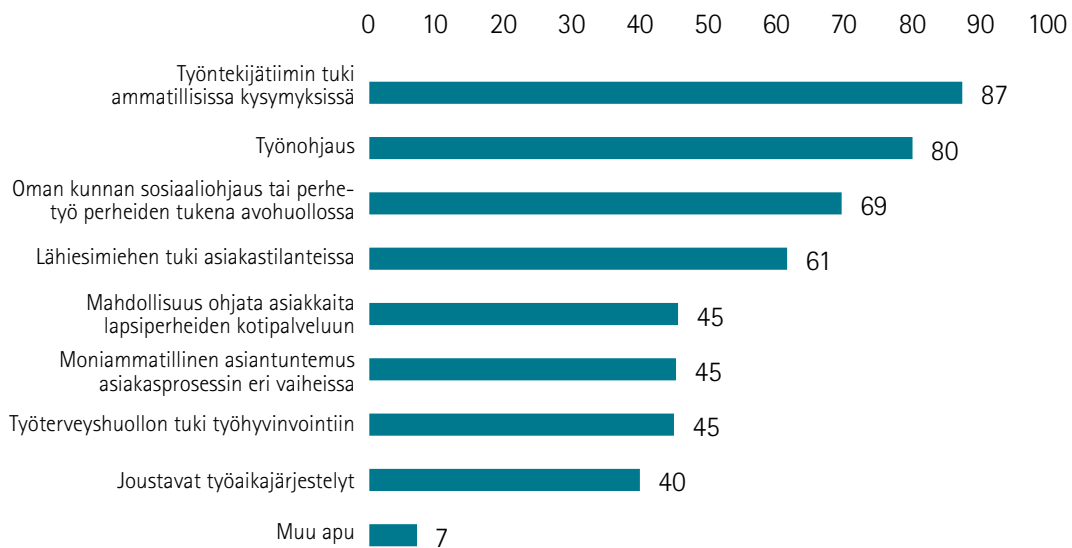
Taulukko 4. Ylitöiden tekeminen ammatin mukaan (%).

	sosiaalityöntekijä	sosiaali-ohjaaja	kaikki
selviydyn ilman ylitöitä	4,2	12,9	7
teen satunnaisesti	25	36	28,6
max. 1 h/vko	8,7	10,1	9,1
1-2h/vko	29,2	28,8	29
yli 2h/vko	33	12,2	26,2
Yht.	100,0 (n=288)	100,0 (n=139)	100,0 (n=427)

5. Työssä jaksaminen ja osaamisen vahvistaminen

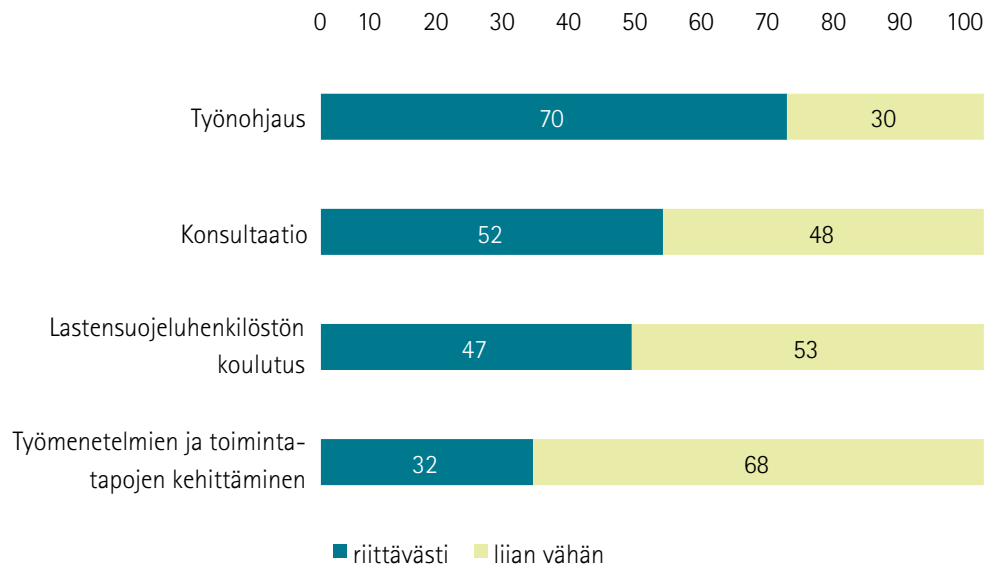
5.1 Apu päivittäisistä työtehtävistä selviytymisen tueksi

Sosiaalityöntekijä on lastensuojelun asiakasprosessin johtaja ja lapsen edun varmistaja, ja hän tarvitsee monenlaista tukea selviytyäkseen tehtävästään laadukkaasti. Sosiaalityöntekijöiltä tiedusteltiin, miten he saavat apua eri tahoilta. Omat työryhmät tarjoavat parhaan tuen päivittäisessä työssä, niiden tuen ammatillisissa kysymyksissä mainitsi peräti 87 % sosiaalityöntekijöistä. Lähiesimiehen tuki asiakastilanteissa on paljon vähäisempää, sen mainitsi 61 % vastaajista. Merkittäviä tuen muotoja ovat myös työnohjaus (80 %) ja oman kunnan sosiaaliohjaus tai perhetyö perheiden tukena avoimuudessa (69 %). Sosiaalityöntekijän moniammatilliselta asiantuntijaryhmältä saamaa tukea on käsitelty luvussa 5.2.



Kuvio 5. Sosiaalityöntekijän saama tuki päivittäisistä työtehtävistä selviytymisen tueksi (%)

Molempia ammattiryhmiä pyydettiin arvioimaan kunnan resurssien riittävyyttä erilaisen työkykyä, työssä jaksamista ja osaamista lisäävien ja ylläpitävien tukimuotojen osalta. Työnohjauksen resursseja piti riittävinä 70 % vastaajista, mikä on hyvin myönteinen tulos. Myös vuonna 2008 (s. 18) työnohjauksen resurssit arvioitiin parhaiksi. Tuolloin niitä tosin piti riittävinä 52 % vastaajista, eli tilanne vaikuttaisi tältä osin parantuneen. Koulutuksen ja konsultaation resurssit arvioi riittäviksi noin puolet vastaajista, kehittämisresursseja piti riittävinä vain kolmannes. Näiltä osin tulokset vastasivat melko lailla vuoden 2008 kyselyn tuloksia.



Kuvio 6. Työssä jaksamiseen ja osaamisen vahvistamiseen liittyvien resurssien riittävyys lastensuojelun toteuttamiseksi (%)

5.2 Moniammatillinen asiantuntijaryhmä sosiaalityön tukena

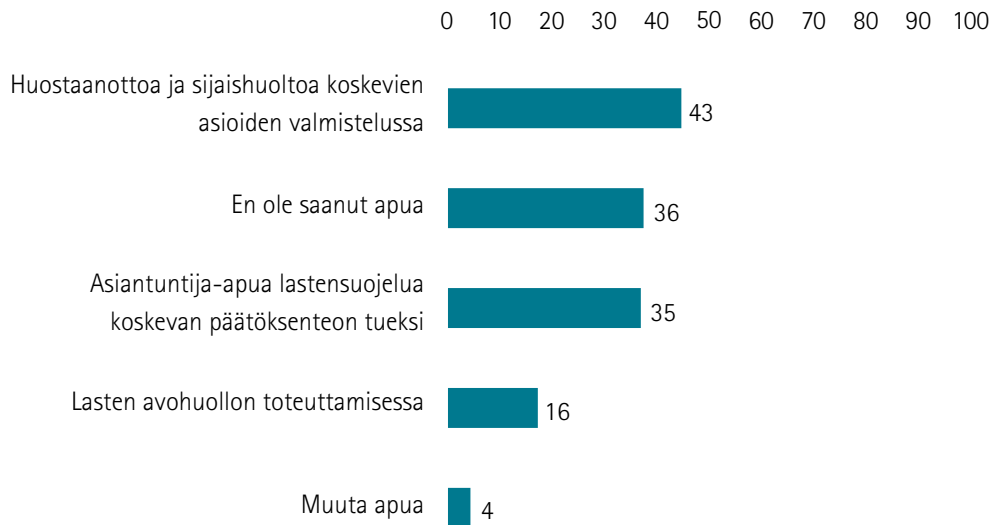
Lastensuojelulain 14 §:n mukaan kunnan tulee asettaa moniammatillinen asiantuntijaryhmä, joka avustaa sosiaalityöntekijää lastensuojelun toteuttamisessa ja antaa tarvittaessa lausuntoja päätöksenteon tueksi. Lainsäätäjä halusi velvoitteella taata sosiaalityöntekijöille moniammatillisen tuen kaikissa mahdollisissa tilanteissa, koska eri ammattiryhmien tietojen ja osaamisen yhdistäminen on lastensuojelutyössä välttämätöntä.

Toisin kuin vuoden 2008 kyselyssä, asiantuntijaryhmistä tiedusteltiin nyt vain sosiaalityöntekijöiltä, koska ryhmä on tarkoitettu juuri heidän tuekseen. Valtaosa (82 %) vastaajista ilmoitti, että asiantuntijaryhmä on asetettu, ja vain kymmenesosa kertoi, ettei ryhmää ole kunnassa tai seutukunnallisesti perustettu. Itä-Suomessa ja pienissä kunnissa toimivat sosiaalityöntekijät ilmoittivat muita useammin, ettei ryhmää ole asetettu.

Tilanne on ratkaisevasti erilainen kuin vuonna 2008, jolloin nykyinen lastensuojelulaki oli vasta tullut voimaan. Tuolloin kolminkertainen määrä eli 30 % vastaajista ilmoitti, ettei ryhmää ole asetettu (s. 30).

Alle kymmenesosa (8,4 % vastaajista) ei tiennyt, toimiiko kunnassa asiantuntijaryhmä. He olivat pääosin toimineet lastensuojelussa melko vähän aikaa.

Vuonna 2008 sosiaalityöntekijöistä 47 % ilmoitti saaneensa apua asiantuntijaryhmältä. Uudessa aineistossa apua saaneita oli jo kaksi kolmasosaa. Kolmasosa vastanneista ei ollut saanut apua ryhmältä. Kuten vuonna 2008, nytkin sosiaalityöntekijät olivat saaneet ryhmästä eniten apua huostaanottoa ja sijaishuoltoa koskevien asioiden valmistelussa, joissa moniammatillisen osaamisen tarve onkin usein ilmeisintä. Asiantuntija-apua lastensuojelua koskevan päätöksenteon tueksi oli saatu myös paljon, sen sijaan avoimuuden toteuttamisessa ryhmän merkitys oli melko vähäinen.



Kuvio 7. Sosiaalityöntekijän saama apu moniammatilliselta asiantuntijaryhmältä (%)

Vuonna 2008 asiantuntijaryhmää ei ollut vielä useinkaan ennätetty käyttää. Nyt kokemuksia pystyttiin jo arvioimaan paremmin. Ne, jotka eivät olleet saaneet apua ryhmästä, pitivät syynä useimmiten sitä, että ryhmän asiantuntijuus ei ole riittävää ja että ryhmän jäsenet eivät ymmärrä lastensuojelutyön vaativia tilanteita riittävän hyvin. Usein koettiin myös, että ryhmältä ei saa riittävän konkreettista apua eikä käytännönläheisiä neuvoja.

”Ryhmän kannanotot ovat kovin ympärilyöntejä.”

”Ohjeina saa itsestäänselvyyksiä.”

Aika moni sosiaalityöntekijä totesi, että ryhmästä puuttuu lainsäädännön asiantuntija, jonka osaamista erityisesti tarvittaisiin. Osa piti ongelmana ryhmän työskentelyn heikkoa organisointia: ryhmä on huonosti tavoitettavissa (*”aikataulut eivät palvele sosiaalityötä”*), siltä on vaikea varata aikaa tai ryhmään on pitkät jonotusajat. Moni koki myös työläänä sen, että ryhmää varten pitää tehdä erillinen kirjallinen yhteenveto asiakastilanteesta.

”Omassa työtilanteessani ei ole ollut mahdollisuutta käyttää aikaa valmisteluun.”

Muutama mainitsi epäkohtana myös ryhmän ylhäältä alaspäin suuntautuvan työskentelytavan: ryhmä on työtä arvosteleva, ei tukeva, tai ryhmä antaa työntekijää velvoittavia määräyksiä, joita ei koeta tueksi työlle.

”Meillä ryhmän kannanotosta ei saa poiketa, ryhmä määrää, miten toimitaan, joten parempi etten vie caseja sinne.”

Osa vastaajista piti ryhmää tarpeettomana, koska tarvittavan tuen saa työtovereilta.

”Sosiaalityöntekijöistä koostuva tiimi on niin ammattitaitoinen, että harvoin löytyy enää uusia näkökulmia.”

Muutama vastaaja totesi, että ryhmä on olemassa vain paperilla eikä se todellisuudessa kokoonnu lainkaan.

"Pyynnöistä huolimatta ryhmää ei ole saatu kasaan."

5.3 Täydennyskoulutukseen osallistuminen viimeisen vuoden aikana

Vuoden 2008 kyselyn vastauksissa kaivattiin lisää koulutusta ja erikoistumiskoulutusta lastensuojelun työntekijöille. Kuntien sosiaalihuollossa henkilöstön täydennyskoulutus on ollut lakisääteistä vuodesta 2005 lähtien. Sosiaalihuoltolain 53 §:n mukaan työnantajan tulee huolehtia siitä, että sosiaalihuollon henkilöstö osallistuu riittävästi sille järjestettyyn koulutukseen. Täydennyskoulutuksen tarkoitus on ylläpitää ja uudistaa työntekijöiden osaamista ja edistää työn kehittämistä sekä koko lastensuojelun palvelujärjestelmän ja toimintakäytäntöjen kehittymistä. Täydennyskoulutuksen tulee olla suunnitelmallista. Riittäväksi täydennyskoulutuksen määräksi on arvioitu keskimäärin 3–10 päivää vuodessa henkilöä kohden. (Sosiaalihuollon täydennyskoulutussuositus 2006.)

Kyselyn perusteella täydennyskoulutusta ei edelleenkään saada lain velvoittamalla tavalla ja kuntien väliset erot ovat suuret. Asiaa yleisesti kysyttäessä 47 % vastaajista (joka sekin on alhainen määrä, kun on kyse lakisääteisestä veloitteesta) ilmoitti, että kunnalla on riittävät resurssit koulutuksen toteuttamiseksi (kappale 5.1).

Omakohteisesti arvioiden tilanne ei kuitenkaan näyttänyt yhtä hyvältä. Sosiaalityöntekijöillä on saatujen vastausten perusteella hieman paremmat mahdollisuudet osallistua täydennyskoulutukseen kuin ohjaajilla. Reilu kolmannes sosiaalityöntekijöistä ja vajaa kolmannes ohjaajista ilmoitti, että heillä on hyvät ja riittävät mahdollisuudet työn kannalta tärkeään koulutukseen.

"Meillä todella panostetaan koulutukseen."

Noin viisi prosenttia vastaajista kertoi, että kunnalla on hyvä ja riittävä oma koulutustarjonta eikä ole tarvetta hakeutua ulkopuoliseen koulutukseen.

Sosiaaliohjaajista 35 % ja sosiaalityöntekijöistä 23 % pääsee vain tai lähinnä lyhyisiin "täsmäkoulutuksiin".

"Päivän mittaisia koulutuksia alle 5 päivää vuodessa, sekä maksullisia että maksuttomia."

19 % sosiaaliohjaajista ja 13 % sosiaalityöntekijöistä pääsee vain tai lähinnä vain maksuttomiin koulutuksiin. Nämä tosin voivat olla hyvinkin laajoja koulutuksia, esimerkkinä maksuton oppisopimustyyppinen vuoden mittainen koulutus. Useimmat kuitenkin ilmoittivat pääsevänsä vain lyhyisiin ilmaisiin tai peräti vain yhteen ilmaiseen päivän mittaiseen koulutukseen.

"Lyhyisiin, maksuttomiin, jotka samalla paikkakunnalla."

”Viime vuonna olin kerran puolen päivän koulutuksessa.”

”Maksullisiin esim. lakikoulutuksiin pääsy on evätty, vaikka koulutukselle olisi selkeä tarve.”

”Toivoisin joskus pääseväni lastensuojelupäiville. Se olisi työntekijäidentiteetin kannalta erityisen tärkeää, mutta vuosien varrella en ole kertaakaan päässyt.”

Sosiaaliohjaajista 12 % ja sosiaalityöntekijöistä 7 % ei ole päässyt lainkaan täydennyskoulutukseen. Perusteluna saattaa olla määräaikainen työsuhde, liiallinen kiire töissä tai koulutusmäärärahojen puute.

”Työnantaja ei ole säästösyistä kustantanut koulutuksia moneen vuoteen. (...) Koko työryhmä pyysi koulutusta monena vuotena jo 2000-luvun alussa, mutta sitä ei saatu.”

5.4 Työpaikan tai alan vaihtohalukkuus

Kari Matela (2011) totesi sosiaalityöntekijöiden työpaikan vaihtohalukkuutta koskevassa tutkimuksessaan, että merkittäviä asioita työpaikassa pysymisen tai vaihtohalukkuuden näkökulmasta ovat työstä saatava palkkio ja tunnustus (esimerkiksi palkka), työn rajaaminen hallittavaksi, johtamisjärjestelmä ja etenemismahdollisuudet työssä. Viimeistä lukuun ottamatta samat asiat nousivat tässä kyselyssä keskeisiksi.

Molemmista ammattiryhmistä 61 % oli miettinyt työpaikan tai alan vaihtoa. Samansuuntaisia tuloksia on saatu aiemminkin (Matela 2011). Suurimpia syitä vaihtohalukkuuteen molemmissa ammattiryhmissä olivat liian suuri tai kohtuuton työmäärä ja vastuu, liialliset työpaineet tai liian vaativa työ yhdistettynä heikkoon palkkaan ja muuhun heikkoon resurssointiin.

”Äärimmäisen kuormittava ja turvaton työ.”

”Sydän, pää ja terveys kovilla.”

”Mielenkiintoista, mukavaa työtä, mutta sitä ei pysty tekemään ilman ylitöitä.”

”Ammattieettiset ristiriidat, koska ei voi tehdä niin kuin tietää oikeaksi ja lapsen kannalta hyväksi.”

”Sosiaalialalla ei päde normaalit työelämän olosuhteet.”

”Ei jaksa.”

Monella oli kokonainen rypäs syitä vaihdon miettimiseen.

”Työmäärä-palkkasuhde heikko, koulutusmahdollisuudet vähäiset, vaikuttamisen mahdollisuudet huonot, palvelut alimitoitettu + kehittämättä + sattumanvaraisia, ei selkeitä rakenteita, lasten ja perheiden palvelut ovat jääneet kuin hyljeksityn lapsipuolen asemaan.”

Myös huono esimiestyö ja riittämätön esimiehen tuki tai johdon heikkous (esimerkiksi poukkoileva johtaminen) mainittiin usein vaihtohalukkuuden syinä. Usein mainittiin myös jatkuvat, liialliset organisaatiouudistukset. Lukuisia mainintoja saivat myös fyysisten työolosuhteiden ongelmat, esimerkiksi huono sisäilma.

Sosiaaliohjaajilla oli jonkin verran mainintoja liittyen työnjaollisiin ja työn sisällöllisiin määrittelykysymyksiin: perhetyö ei eroa mitenkään kotipalvelusta, perhetyön roolia ei ole kunnassa mietitty eikä mahdollisuuksia hyödynnetty.

”Sosiaalityöntekijät eivät tiedä, mitä perhetyön tulisi oikeasti olla.”

Kaikilla vastaajilla työpaikan vaihtamishalukkuuden syynä ei kuitenkaan ollut lastensuojelun ongelmallisuus vaan vaihtelunhalu, halu kokeilla jotain muuta työarkaa – *”hyvä saada haasteita tasaisin väliajoin”*. Merkittävää on, että työilmapiiri ja työryhmän sisäiset ongelmat tai huonot työkaverit mainittiin vaihtohalukkuuden syyksi vain muutamassa vastauksessa.

Ne työntekijät, joiden työorganisaatiossa oli ollut uudistuksia viime vuosina, olivat miettineet työpaikan tai alan vaihtoa hieman useammin. Alan vaihtoa olivat miettineet myös enemmän ne, joiden mielestä avoimuuden sosiaalityöntekijöitä on liian vähän tai joiden mukaan ehkäisevän lastensuojelun tai laitoshuollon resurssit ovat liian vähäiset. Samaan tapaan alan vaihtoa olivat miettineet ne, jotka tekivät ylítőitä yli kaksi tuntia viikossa. Alan vaihtoa miettineet olivat myös useammin sitä mieltä, että koulutusta, konsultaatiota, kehittämismahdollisuuksia ja perheneuvolan palveluja oli saatavilla liian vähän.

6. Kunnan palvelujärjestelmä ja lastensuojelun resurssit

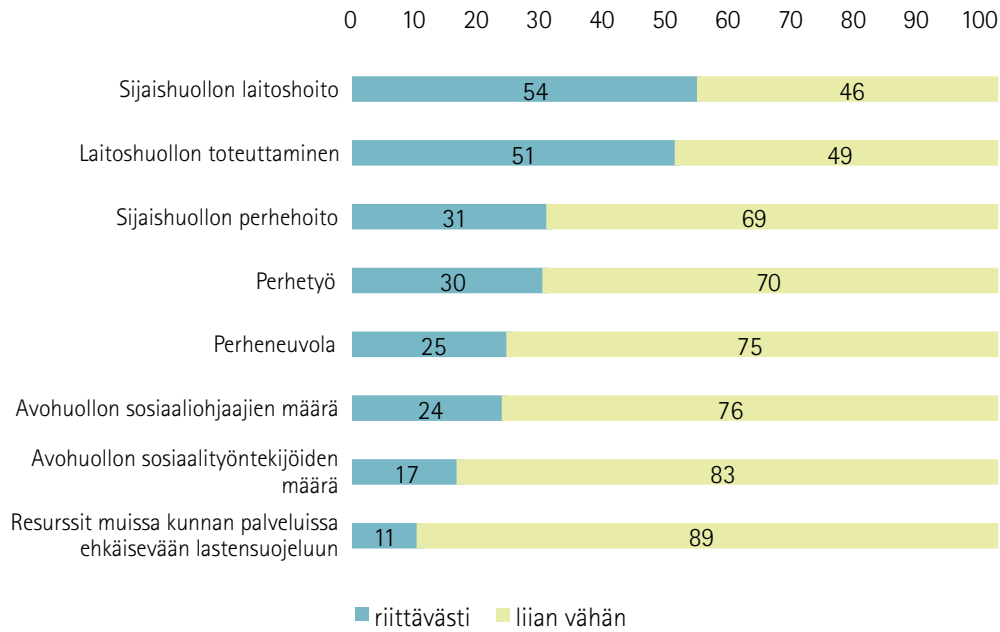
6.1 Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma

Vastaajille esitettiin erilaisia palvelujärjestelmää koskevia väittämiä (Liite 1), joiden paikkansapitävyyttä heidän tuli arvioida. Yksi väitteistä koski lastensuojelulain 12 §:n mukaista kunnan tai kuntien suunnitelmaa lastensuojelun järjestämisestä ja kehittämisestä: ”Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma on auttanut kehittämään lastensuojelua kunnassa niin, että se vastaa paremmin asiakkaiden tarpeisiin.” Samaa mieltä oli vain 16 % vastaajista, eri mieltä 38 %, ja peräti 46 % ei osannut sanoa näkemystään.

Valtiontalouden tarkastusvirasto toteaa (s.197–198), että suunnitelma, jonka piti varmistaa kunnissa resurssit laadukkaalle ja suunnitelmalliselle lastensuojelutyölle ja lisätä yhteistyötä ja toimivaa työnjakoa, ei ole onnistunut tehtävässään. Lastensuojelun voimavaroja käsitellään suunnitelmissa usein puutteellisesti, eikä suunnitelmilla ole ollut suurtakaan merkitystä kuntien talousarvioita ja -suunnitelmia laadittaessa. Myös tämän kyselyn perusteella näyttää siltä, että suunnitelma on vain harvoissa kunnissa merkittävä käytännön lastensuojelutyötä ja palvelujen järjestämistä ohjaava asiakirja. Lähes puolet vastaajista ei osannut ottaa kantaa väittämään. Se tukee tulkintaa, että suunnitelman merkitystä lastensuojelun järjestämisessä ja kehittämisessä on ylipäänsä vaikea hahmottaa ja ymmärtää.

6.2 Kunnan resurssit lastensuojelun toteuttamiseksi

Vastaajilta tiedusteltiin erilaisten resurssien riittävyyttä kunnassa. Heikoimmiksi arvioitiin ehkäisevän lastensuojelun resurssit kunnissa: niitä on 89 %:n mukaan liian vähän. Tilanne oli sama vuoden 2008 kyselyssä (s. 18). Myös avohuollon sosiaalityöntekijöiden määrää pidettiin aivan liian vähäisenä: vakansseja on 83 %:n mukaan liian vähän. Lähes yhtä heikoiksi arvioitiin sosiaali-ohjaajien määrä ja perheneuvolapalvelut. Sijaishuollon laitoshoidtoa 54 % piti riittävänä, perhehoitoa vain 31 %.



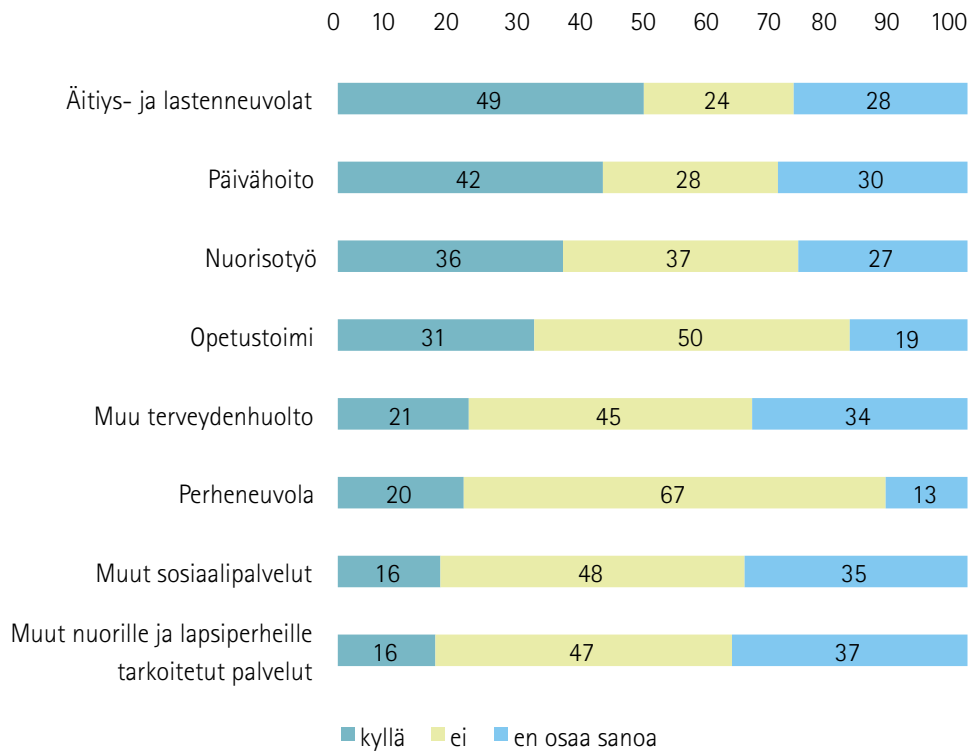
Kuvio 8. Kunnan resurssit lastensuojelun toteuttamiseksi (%)

Seuraavaksi palvelujärjestelmän toimintaa tarkastellaan hieman yksityiskohtaisemmin.

6.3 Ehkäisevä lastensuojelu

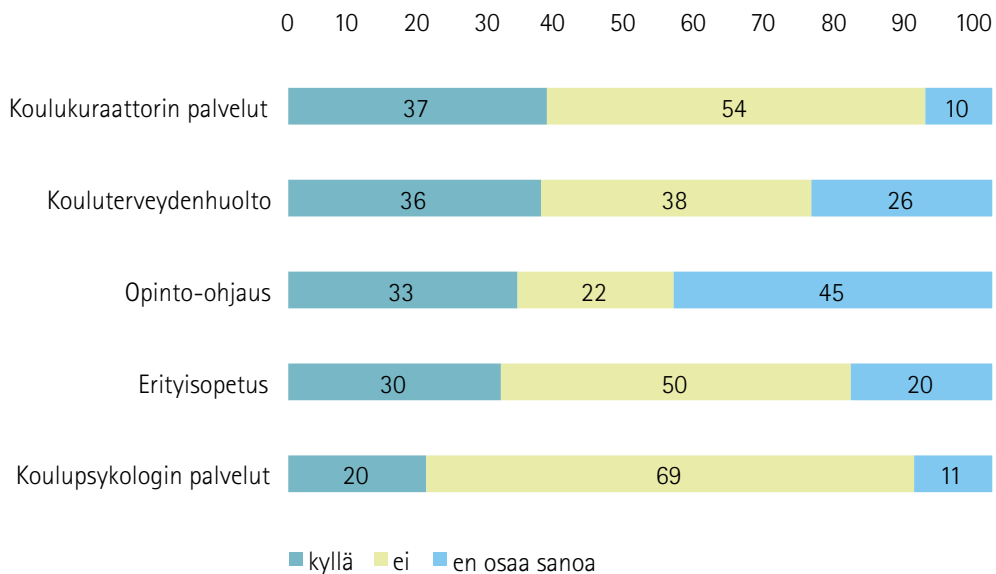
Lastensuojelulaki korostaa voimakkaasti kaikkien toimijoiden yhteistä vastuuta lasten ja perheiden hyvinvoinnista. Laki korostaa ehkäisevää työtä ja varhaisen puuttumisen työskentelyn kehittämistä kunnissa, jotta tilanteet eivät ajautuisi lasten näkökulmasta liian pitkälle ennen avun saantia. Vastaajilta tiedusteltiin, onko ehkäisevä lastensuojelutyö ollut tarpeeseen nähden riittävää vuoden 2012 aikana.

Vanhempien ennaltaehkäisevä tukeminen kasvatustehtävässä onnistuu vastaajien mielestä parhaiten neuvoloissa ja päivähoidossa, joskin niidenkin työskentelyä piti riittävänä alle puolet vastaajista. Selkein riittävyysvaje on perheneuvolatoiminnassa: 67 % vastaajista arvioi, että sen ennaltaehkäisevä työ on riittämätöntä.



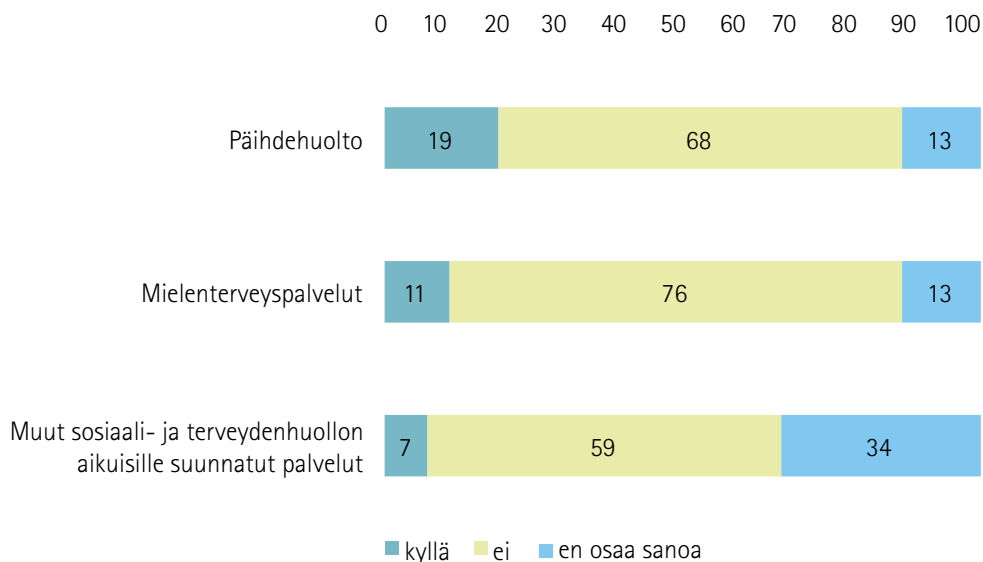
Kuvio 9. Ehkäisevän lastensuojelutyön riittävyys vanhempien kasvatustehtävän tukemisessa (%)

Lapsen koulunkäynnin tukeminen ennaltaehkäisevästi ei sekään saanut hyviä arvosanoja. Vaikein tilanne on koulupsykologien ennaltaehkäisevässä työssä, jota 69 % piti riittämättömänä.



Kuvio 10. Ehkäisevän lastensuojelutyön riittävyys lapsen koulunkäynnin tukemisessa (%)

Lapsen ennaltaehkäisevä huomioiminen aikuisten palveluissa näyttää erittäin vähäiseltä. Esimerkiksi aikuisten mielenterveyspalvelujen ehkäisevää työtä piti riittämättömänä peräti 76 % vastaajista.



Kuvio 11. Ehkäisevän lastensuojelutyön riittävyys lapsen huomioimisessa aikuisille suunnatuissa palveluissa (%)

Ehkäisevä lastensuojelu oli uusi toiminnan muoto vuoden 2008 lastensuojelulaissa. Sen toimintatapoja ja merkitystä kunnan palvelujärjestelmässä lienee edelleenkin vaikea hahmottaa. Tätä kuvastaa ”en osaa sanoa” -vastausten suuri määrä. Esimerkiksi koulujen opinto-ohjauksen osalta jopa 45 % ja monien muiden palvelujen osalta kolmannes vastaajista ei osannut arvioida niiden riittävyyttä ehkäisevän lastensuojelun näkökulmasta.

6.4 Avohuollon tukitoimenpiteet

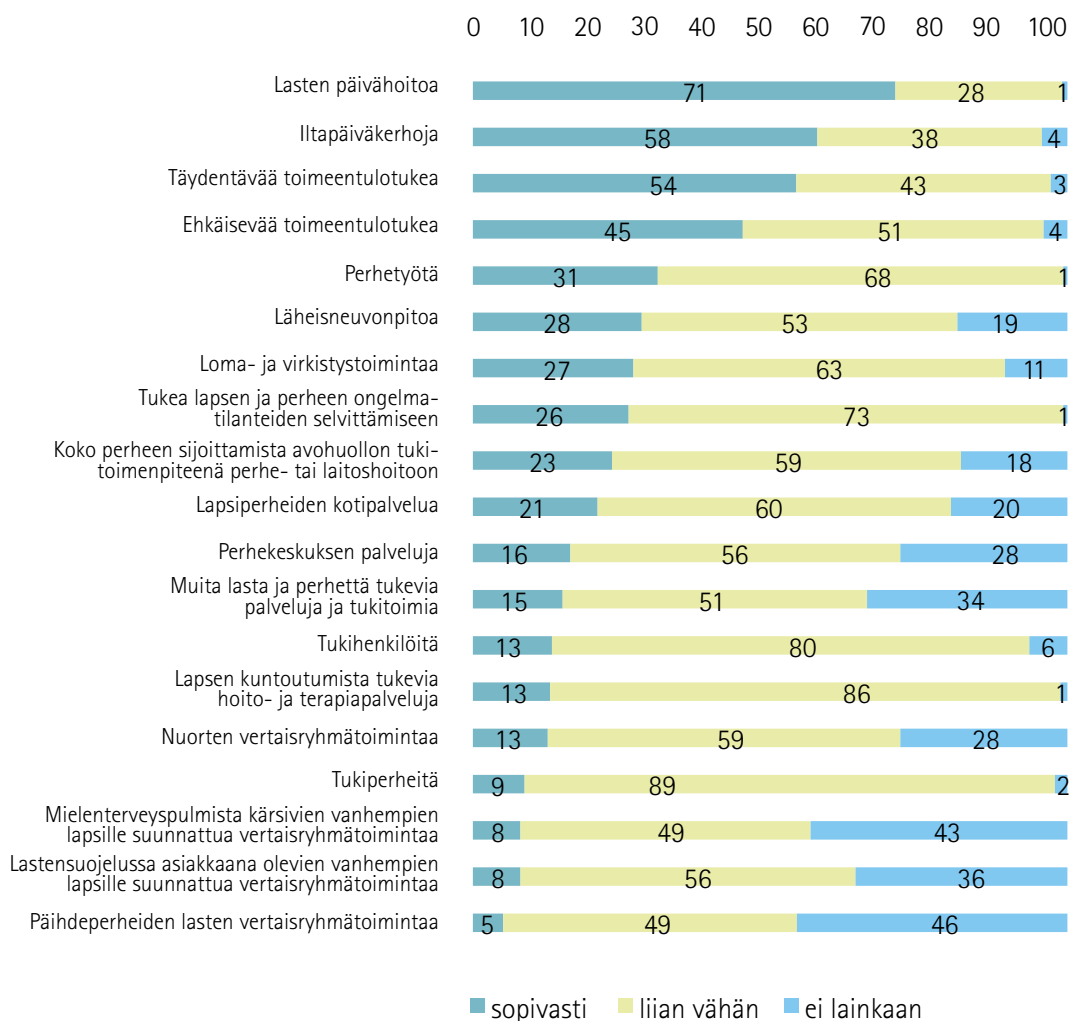
Lastensuojelun keskeisiä periaatteita ovat lapsen vanhempien ja huoltajien tukeminen lapsen kasvatuksessa sekä avohuollon ensisijaisuus. Molempien toteutuminen edellyttää sitä, että kunnissa turvataan hyvät avohuollon resurssit. Kunkin asiakkaan tapauksessa tulisi käyttää juuri hänen tilanteeseensa sopivinta tukimuotojen kokonaisuutta. Huostaanottojen ja sijaishuollon kasvun pysäyttäminen edellyttää vankkoja toimia avohuollon vahvistamiseksi.

Avohuoltona lasten ja perheiden tukemiseen on vastaajien mukaan parhaiten saatavilla lasten päivähoitoa ja toimeentulotukea. 71 % vastaajista ilmoitti, että päivähoitoa on tarjolla sopivasti. Iltapäiväkerhoja oli sopivasti lähes 60 %:n mielestä. Päivähoito toimii avohuollon tukitoimena siis nyt hyvin. Toivottavaa on, että tilanne pysyy yhtä hyvänä, kun varhaiskasvatus siirtyy monissa kunnissa osaksi opetustointia eikä se ole enää osa sosiaalipalvelujen kokonaisuutta. Täydentävää toimeentulotukea on tarjolla sopivasti noin 54 %:n mielestä ja ehkäisevää toimeentulotukea 45 %:n mielestä.

Kaikkein vähiten arvioitiin olevan erilaisia lasten tai vanhempien vertaisryhmiä, joiden määrää vain alle 10 % piti sopivana. Merkille pantavaa on, että vertaisryhmätoiminta puuttuu monesta kunnasta kokonaan, vaikka se on lastensuojelulaissa (36 §) mainittu

avohuollon tukitoimenpide. Perinteisiä avohuollon tukitoimia, tukiperheitä ja tukihenkilöitäkin, on valtaosan mukaan tarjolla aivan liian vähän tai ei lainkaan. Myös lapsen kuntoutumista tukevia hoito- ja terapiapalveluita on aivan liian vähän: vain 13 % piti palvelujen tarjontaa sopivana.

Tilanne on hyvin samanlainen kuin vuonna 2008 (s. 19). Hienoista parannusta oli havaittavissa koko perheen sijoitusten, lapsiperheiden kotipalvelun ja päivähoidon osalta. Minkään avohuollon tukitoimen osalta ei kuitenkaan ollut tapahtunut merkittävää parannusta.



Kuvio 12. Avohuollon tukitoimenpiteiden saatavuus (%)

6.5 Välttämättömien sosiaalihuollon palvelujen järjestäminen asiakassuunnitelman perusteella

Lastensuojelulain 36 §:ään lisättiin vuoden 2011 alussa velvoite, jonka mukaan lapsen terveyden tai kehityksen kannalta välttämättömät sosiaalihuollon palvelut on järjestettävä sen mukaisesti, kuin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on arvioinut niiden tarpeen lapsen tai vanhemman asiakassuunnitelmassa. Tavoitteena oli parantaa erityisesti kotipalvelujen saatavuutta. Tapio Rätty (2011) on todennut, että säännös on subjektiivisen oikeuden

kaltainen ja asiakkaalla on ehdoton oikeus saada palvelut ja tukitoimet siten ja siinä ajassa kuin asiakassuunnitelmaan on merkitty.

Sosiaalityöntekijöiltä tiedusteltiin, onko lastensuojelun asiakasperheille kyetty järjestämään asiakassuunnitelmaan kirjatut sosiaalihuollon palvelut. Noin puolet vastanneista sosiaalityöntekijöistä ilmoitti, että asiakassuunnitelmaan kirjatut palvelut on voitu järjestää, ja vajaa puolet ilmoitti, että niitä ei voida järjestää. Kysymys ja siihen annetut vastaukset eivät kuitenkaan tuo riittävästi esiin sitä, kirjataanko suunnitelmaan todellakin kaikki asiakkaan tarvitsemat palvelut vai vain ne, joita kunnassa on mahdollista järjestää (vrt. Valtiontalouden tarkastusvirasto s. 201). Osa vastaajista kertoi, ettei suunnitelmaan voi kirjata mitään sellaista, mitä ei voida kunnassa toteuttaa. Kyselyn perusteella jää epäselväksi, toimiiko lastensuojelulain 36 §:n velvoite missään. Tilannetta valaisevat seuraavantyyppiset kommentit:

”Suunnitelmaa ei tehdä, ei kirjata riittävän hyvin.”

”Ei ole rahaa.”

”Ei lupaa ostaa palveluita, asiakkaat eivät sitoudu.”

”Sosiaalityöntekijällä ei ole päätösvaltaa.”

”Tukiperhettä joutuu jonottamaan kaksi vuotta.”

”Alueella ei ole perheneuvolaa, perhekuntoutusta, turvakotia, ensikotia eikä selviytymisasemaa.”

Lapsiperheiden kotipalvelun alasajon seurauksista 2000-luvun lastensuojelussa on puhuttu paljon. Sosiaali- ja terveysministeriö on kiinnittänyt huomiota siihen (esimerkiksi tiedote 154/2010), että kotipalvelu on usein korvattu perhetyöllä, vaikka näillä työmuodoilla on täysin erilainen tarkoitus ja tavoite. Myös Valtiontalouden tarkastusviraston mukaan avo- huolto olisi vaikuttavampaa, jos kunnat panostaisivat enemmän perhetyön ja kotipalvelun saatavuuteen sekä niiden tarpeenmukaiseen kohdentamiseen (s. 47, 210). Vaikka edellä todettiin, että vuoden 2008 kyselyyn verrattuna on havaittavissa hienoista parannusta kotipalvelun osalta, kotipalvelu on silti yksi eniten korjaamista vaativista alueista.

”Lastensuojeluun ei anneta kotipalvelua.”

”Kotipalvelua ei ole ollut tarjolla enää kymmeneen vuoteen.”

”Kotipalvelua/perhetyötä saa vain virka-aikana – säälittävä tilanne.”

”Kunta on kouluttanut kodinhoitajia lapsiperheisiin, mutta vanhukset menevät aina ohi.”

Tässä kohden tuli paljon mainintoja myös muista kuin sosiaalihuollon palveluista. Se antaa viitteitä siitä, että sosiaalihuollon kokonaisuutta olisi hyvä avata työntekijöille esimerkiksi koulutusten yhteydessä.

6.6 Muiden kuin sosiaalihuollon palvelujen järjestäminen

Sosiaalityöntekijöiltä tiedusteltiin myös, miten muut kuin sosiaalihuollon palvelut on kyetty järjestämään lastensuojelun asiakasperheille. Lisäksi tiedusteltiin, missä palveluissa on erityisiä puutteita. Suurimpia ongelmia sosiaalityöntekijöiden mukaan on terapiapalveluiden ja yleensä mielenterveyspalveluiden järjestämisessä, kuten jo edellä tuli esiin. Lastensuojeluasiakkaat ovat perinteisesti tarvinneet paljon mielenterveystyön palveluita, mutta niiden saatavuus ei ole parantunut lastensuojelulain velvoitteista huolimatta (esimerkiksi 10 §, 14 §, 15 §, 41 §, 51 §).

”Mielenterveystoimistossa on rima korkealla, ei riitä itsemurhayrittys.”

”Osastohoitoon lähes mahdoton päästä.”

”Osastohoidon jälkeinen hoito puuttuu tyystin.”

”Myös lääkäreiden vaihtuvuus on suurta.”

Aineistossa tuli vahvasti esiin jännite lastensuojelun ja lasten- ja nuorisopsykiatrian välillä. Se nostetaan esiin myös yhtenä keskeisenä viranomaisyhteistyön kehittämistarpeena (katso luku 7.1). Yksi lastensuojelutyön suurimpia pulmia on lastensuojelun ja psykiatrian rajapinnan määrittelemättömyys. Sosiaalityöntekijät joutuvat tilanteisiin, joissa psykiatria ei suostu hoitamaan mielenterveyspalvelujen tarpeessa olevaa lasta tai nuorta ilman huostaanottoa. Perusteluna huostaanottovaatimukselle on yleensä lapsen tai nuoren olosuhteiden vakiinnuttaminen, jota ilman terapeutin työskentelyyn ei voida lähteä.

Lastensuojelun tilanne on hyvin hankala, jos lapsella tai nuorella on psykiatrisen hoidon tarvetta mutta huostaanoton kriteerit eivät täyty ja hoitoa ei tämän vuoksi järjestetä. Sosiaalityöntekijöillä ei ole mahdollisuuksia velvoittaa terveydenhuoltoa yhteistyöhön, vaikka he tietävät, etteivät lastensuojelun auttamiskeinot riitä.

”Psykiatria ei ota hoitoon jollei ensin tehdä heidän ’määräämäänsä’ huostaanottoa.”

”Lasten- ja etenkin nuorisopsykiatria palauttaa lähetteitä takaisin, eivät suostu ottamaan lastensuojelulapsia – tämä on jo ihmisoikeuskysymys.”

”Sosiaalityöntekijän oletetaan voivan hoitaa vaikeitakin psyykkisiä sairauksia. (...) Useasti olen joutunut sairaalaneuvottelussa sanomaan, että en ole psykiatri eikä minulla ole sijoituspaikkaa näin huonokuntoiselle lapselle tai nuorelle. Niinpä sitä ollaan kuitenkin hetken päästä seisottu sairaalan ovella lapsen tai nuoren kanssa ja mietitty, että mihin mennään...”

Myös kasvatus- ja perheneuvoloiden liian vähäiset resurssit ja pitkät jonot huolestuttavat sosiaalityöntekijöitä. Kaikilla paikkakunnilla ei ole lainkaan perheneuvolaa, ja se nähdään suurena puutteena. Joiltakin seutukunnilta saattaa puuttua monia muitakin keskeisiä palveluita tai palvelut ovat niin kaukana, että niiden saavuttaminen on käytännössä lähes mahdotonta.

”Kaikki palvelut ovat kaukana, vaatii perheeltä kohtuuttomia ponnisteluja, matka voi vaatia kokonaisen päivän ja kustannukset nousevat kohtuuttomiksi.”

Puutteita on myös koulun toiminnassa. Kaivattiin lisää erityisopetusta, koulunkäyntiavustajia ja oppilashuollon resursseja. Lisäksi mainittiin lukuisia muita ongelmia palvelujärjestelmässä. Yksi sosiaalityöntekijä kiteytti tilannettaan näin:

”Puutteita loputtomiin, en nyt ehdi listata.”

6.7 Mahdollisuus lastensuojelulain mukaisen edunvalvojan käyttöön

Lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle on säädetty velvoite huolehtia siitä, että lapselle haetaan lastensuojelulain mukainen edunvalvoja tilanteissa, joissa huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua (lastensuojelulaki 24 §). Tällöin on kyse niin sanotusta lapsen henkilöön kohdistuvasta edunvalvonnasta, jossa edunvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa lastensuojeluasioissa. Kunnat ovat toteuttaneet tätä lakisääteistä velvoitetta edunvalvojan hakemisesta hyvin vaihtelevasti, ja monet kunnat, esimerkiksi Helsinki, eivät vielä lainkaan (Kartoitus lastensuojelun edunvalvojan käytöstä kunnissa 2011).

Huomattavan suuri määrä eli 73 % sosiaalityöntekijöistä ilmoitti, että lastensuojelulain mukaista edunvalvojaa on mahdollista käyttää. Vastaukset antavat kuitenkin syyn olettaa, että lastensuojelulain mukaista edunvalvontaa ei kunnissa tunneta ja että vastaajat tarkoittivat useimmiten holhoustoimilain mukaista edunvalvontaa, joka koskee taloudellisia seikkoja tai rikosasioita (lapseen kohdistuva rikosepäily). Useimmiten vastaajat kertoivat käyttäneensä edunvalvojaa rikosasian yhteydessä (rikostutkinta, rikosasia, vanhemman lapseen kohdistama pahoinpitely tai seksuaalinen hyväksikäyttö, kaltoinkohteluepäily, oikeuspsykiatrinen tutkimus, oikeusedustus, serijutut), eikä varsinaisia lastensuojeluprosessiin liittyviä tehtäviä mainittu lainkaan.

Vain vajaa kymmenesosa vastauksista (25 mainintaa) koski varsinaista lastensuojelulain mukaista lapsen henkilöä koskevaa ja lastensuojeluprosessiin liittyvää edunvalvontaa. Edunvalvojaa oli käytetty huostaanoton yhteydessä (12 vastausta), sijaishuollossa (1 vastaus), sijaishuoltopaikan muutosasioissa (9 vastausta), avohuollossa (1 vastaus) tai ylipäänsä lastensuojeluprosessissa (2 vastausta).

”Sijoitettujen lasten edustajana asiakassuunnitelmaneuvoituissa.”

Muutama vastaaja toi esiin kunnan organisaatioon liittyvät esteet edunvalvojan hakemiselle.

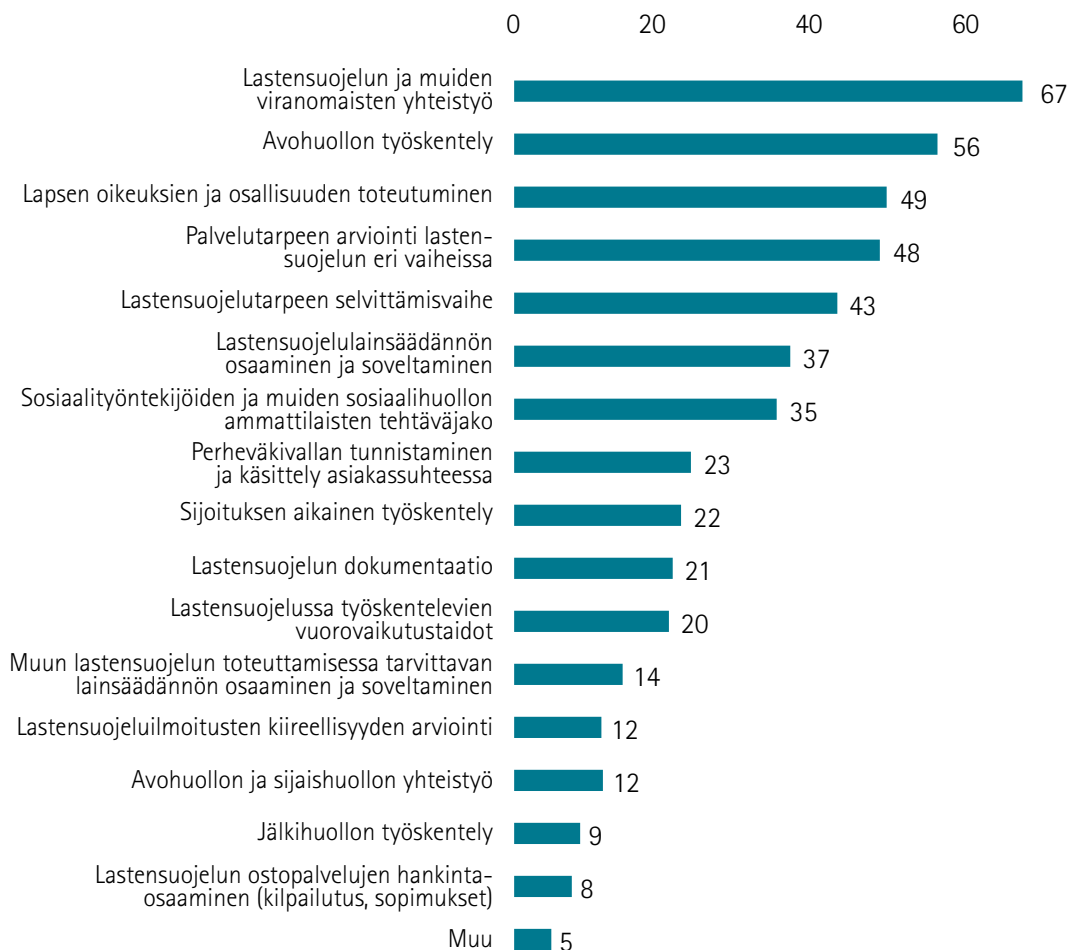
”Haen harvoin ja erittäin perustellusti, jotta menee läpi lakimiesyksikössä.”

Joissakin tapauksissa edunvalvojan löytäminen on kunnan maantieteellisen sijainnin vuoksi haasteellista.

”Periaatteessa kyllä haen, mutta lähimmät ovat 300 km:n päässä.”

7. Kehittämisehdotukset

Vastaajilta tiedusteltiin, mitä lastensuojelun osa-alueita tulisi vahvistaa lastensuojelun laadun ja vaikuttavuuden parantamiseksi. Molemmassa ammattiryhmässä selkeästi tärkeimmäksi alueeksi nousi lastensuojelun ja muiden viranomaisten välinen yhteistyö. Toiseksi eniten kannatusta sai avohuollon työskentelyn vahvistaminen. Sosiaaliohjaajat nostivat seuraavaksi tärkeimmäksi palvelutarpeen arvioinnin lastensuojelun eri vaiheissa, sosiaalityöntekijät taas lapsen oikeuksien ja osallisuuden toteutumisen, mitä myös ohjaajat pitivät tärkeänä. Myös lastensuojelutarpeen selvittämisvaiheen vahvistamista pidettiin tärkeänä. Sosiaalityöntekijät nostivat vielä tärkeäksi lastensuojelulainsäädännön osaamisen ja soveltamisen.



Kuvio 13. Mitä lastensuojelun osa-alueita tulisi vahvistaa lastensuojelun laadun ja vaikuttavuuden parantamiseksi (%)

7.1 Viranomaisyhteistyön kehittämistarpeet

Lastensuojelutyö on mitä suurimmassa määrin verkostoissa tehtävää työtä, eikä lastensuojelu voi selviytyä työstä yksin. Joustava ja toimiva moniammatillinen yhteistyö on välttämätöntä työn laadun ja toimivuuden kannalta. Lastensuojelulaissa on laajat velvoitteet yhteistyölle. Kyselyssä tiedusteltiin erikseen, miten viranomaisyhteistyötä pitäisi kehittää.

Osa vastaajista toi tässä yhteydessä esiin verkostotyön massiivisuuden. Koettiin, että yhteistyövaatimukset ovat mahdottomia ja että sosiaalityöntekijää tarvitaan kaikkialla.

”Verkostotyö on paisunut mahdottomuuksiin – neuvottelujen koollekutsuminen ja aikataulujen sovittelu vie valtavasti aikaa.”

”Kaikki tahot ’tarvitsevat’ sosiaalityöntekijää, yhteistyötahojen vaatimus sosiaalityöntekijän läsnäoloon on valtava. Verkostot ovat valtavat, eikä aikaa löydy joka paikkaan.”

Pieni osa vastaajista kertoi yhteistyön toimivan jo hyvin tai jopa erinomaisesti; sitä on saatettu tietoisesti kehittää jo vuosia.

”Jos ihmiset pysyisivät kauemmin työssään, yhteistyö toimisi vielä paremmin.”

Yhteistyön kehittämisessä nousivat esiin hyvin monenlaiset asiat. Yhtenä keskeisenä olivat salassapitoon liittyvät kysymykset, joita pidettiin merkittävänä yhteistyön kehittämisen esteenä. Näyttää siltä, että asiakaslain (laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista) suomat mahdollisuudet tietojen vaihtoon tunnetaan liian huonosti tai niitä ei tunneta lainkaan, tai säännöksiä tulkitaan hyvin suppeasti. STM:n lastensuojeluraportissa (s. 18) todetaan samoin: ”Viranomaisten välistä tietojen vaihtoa koskevat säädökset ovat hajallaan yleis- ja erityislaeissa eikä niitä tunneta riittävästi kentällä. (...) Kuntien välillä ja kuntien sisällä työntekijöiden kesken on merkittäviä eroja tietosuojasäännösten tulkinnassa.”

”Salassapito viranomaisten välillä häiritsee oleellisesti lapsen tai perheen auttamista tai tukemista. Jokaiseen asiaan tarvitaan asiakkaan lupa.”

Useat vastaajat toivat esiin, että lastensuojelun ilmoitusvelvollisuutta ei tunneta riittävän hyvin. STM:n raportissa (s. 18) todetaan, että lastensuojeluilmoitukset painottuvat vanhempiin ikäluokkiin ja että pienten lasten kanssa työskentelevät tahot (neuvola ja päivähoito) tekevät erittäin vähän lastensuojeluilmoituksia. Tämä näkyy myös tässä aineistossa. Niheäksi ilmoitusten tekijäksi mainittiin kuitenkin neuvolan ja päivähoidon lisäksi toistuvasti aikuispuoli etenkin terveydenhuollossa.

”Terveydenhuollon tietosuoja on edelleen tosi kova, eikä psyk.puolelta ilmoitusta tule jos vanhempi sen kieltää.”

Suuri osa vastaajista toi esiin myös sen, että yhteistyökumppanien keskuudessa ei edelleenkään tunneta riittävästi lastensuojelulakia ja ylipäänsä lastensuojelun toimintaperiaatteita, esimerkiksi avohuollon ensisijaisuutta ja huostaanoton viimesijaisuutta. Lastensuojelu

aiheuttaa paikoin yhteistyökumppaneissa jopa pelkoa, eikä siitä kyetä puhumaan asiallisesti omille asiakkaille tai potilaille – lastensuojelua ei kyetä markkinoimaan perheelle mahdollisen avun tai tuen tarjoajana.

”On uskomatonta, kuinka tietämätöntä ja vihamielistä suhtautuminen on.”

Tilanteen helpottamiseksi esitettiin mm. seuraavanlaisia toimia: enemmän yhteisiä tapauksia, järkevämpiä tapauksia, yhteinen tiedonvälitysympäristö verkossa, nimetyt yhteishenkilöt asioita hoitamaan, nimetöntä konsultointia, koulutusta yhteistyötahoille, lisää tiedottamista myös valtakunnan tasolla, imagokampanja.

”Koulutusta, koulutusta ja koulutusta.”

Valtaosa vastaajista kaipasi tasa-arvoisempaa, rohkeampaa ja avoimempaa yhteistyötä koulun ja erityisesti lasten- ja nuorisopsykiatrian kanssa. Osittain vaikeudet johtuvat psykiatrian resurssipulasta, joka on paikoin hyvinkin vaikea (*”riittävästi resursseja kaikille!”*). Pitkälle on kuitenkin kyse asenteista ja vaikeasta yhteistyökuvioista, jossa lastensuojelu kokee olevansa altavastaaja. Pääosin terveydenhuollosta ja kouluista ja vähäisemmässä määrin muiden viranomaisten taholta yritetään edelleenkin tehdä *”huostaanottotilauksia”*, joissa yhteistyökumppani on itsenäisesti (ilman lain suomaa oikeutta) arvioinut lapsen tai nuoren huostaanoton tarpeen ja nimennyt usein sijaishuoltopaikan valmiiksi. Lastensuojelun rooli nähdään vain tilauksen toteuttajana.

”Asiat ’siirretään’ lastensuojelun vastuulle, vetäytytään, ei oteta itse vastuuta eikä järjestetä tukitoimia omille asiakkaille.”

”Painostavat sijoittamaan, yrittävät sanella yhteistyötä.”

”Poliisi tekee lastensuojelutarpeen selvityksen itse...”

Lastensuojelu toivoisi pääsevänsä mukaan työskentelyprosesseihin huomattavasti nykyistä aiemmin, ja työskentelyn toivottaisiin olevan avointa ja vastuullista, aitoa yhteistä pohtimista ja asiakkaan tapaamista yhdessä.

7.2 Ehdotetut toimenpiteet lastensuojelun tilanteen parantamiseksi

Kyselyn lopuksi tiedusteltiin, mitä toimenpiteitä tarvitaan lastensuojelun tilanteen korjaamiseksi/parantamiseksi. Mikään yllätys ei ole, että eniten ehdotettiin lisää koulutettuja sosiaalityöntekijöitä (vaikkapa pätevyitysmiskoulutuksen avulla) ja parempaa palkkaa suhteessa erittäin vaativaan ja kuormittavaan työhön. Näitä ehdotti 80 % kaikista vastaajista. Joidenkin sosiaalityöntekijöiden ehdotuksen mukaan sopiva palkkataso lastensuojelun sosiaalityössä olisi 4 000–5 000 €/kk.

"Tämän päivän lehdessä haudankaivaja valittaa olevansa alipalkattu 2 400 € brutto!"

Runsaasti ehdotuksia tuli erilaisista tehtävärakenteeseen liittyvistä kehittämistoimista.

"Kuntiin lisää sosiaaliohjaajia/sosionomeja ja toimistotyöntekijöitä, sosiaalityöntekijöiden ja ohjaajien työnkuvien selkiyttäminen, aina työpari, sosiaalityöntekijä-sosiaaliohjaaja-työparityöskentelyn vakiinnuttaminen, työparityöskentely pakolliseksi, sosiaaliohjaajien ammattitaidon hyödyntäminen ja joidenkin työtehtävien siirtäminen ohjaajille, omat kodinhoitopalvelut takaisin lastensuojeluperheille".

Kaikissa kunnissa ei edelleenkään ole sosiaaliohjaajia. Silloin lastensuojelulain sisään rakennettu ajatus työtehtävien jakamisesta kahden eri ammattikunnan välille jää toteutumatta.

"Toimiva työnjako lastensuojelun sisälle!"

Jonkin verran tuotiin myös esiin toivetta, että sosiaalityöntekijöillä olisi oikeus keskittyä vain lastensuojelun sosiaalityöhön. Usein tämä liittyi haluun eriyttää perheoikeudelliset palvelut (lastenvalvonta ja olosuhdeselvitykset) lastensuojelutyöstä. Useilla paikkakunnilla ja seutukunnilla se jo toteutuukin.

Myös muualla kyselyssä esille tullut portinvartijasysteemien lisääminen kunnan sisällä tuli tässä esiin. Toivottiin sosiaalityöntekijöille enemmän todellista päätösvaltaa asiakkaan asioissa – *"ei valtaa erilaisille aso-ryhmille"*.

Hyvin suuri osa vastaajista piti myös välttämättömänä saada lakiin velvoittavat mitoitukset asiakasmääristä (katso myös luku 4.3).

"Omassa kunnassani määrät ovat hallinnassa ja tilanne on suhteellisen hyvä, koska avohuoltoon on resursoitu, mutta valtakunnallisella tasolla tilanne on huono."

"Lastensuojelun sosiaalityöntekijöille inhimilliset työolot ja työrauha."

Monet vaativat myös lisää täydennyskoulutusta tasaisin väliajoin, esimerkiksi lakikoulutusta.

Osa vastaajista toi esiin, että myös lastensuojelun palveluntuottajia tulee kouluttaa. Jonkin verran toivottiin myös lisää työnohjausta, konsultointia ja mentorointia uusille työntekijöille, vaikka näihin resursseihin oltiinkin toisaalta kohtuullisen tyytyväisiä.

"Lain edellyttämällä koulutuksella ja henkilöstöresursseilla on lastensuojelussa enemmän merkitystä kuin millään muilla yksittäisillä tekijöillä."

Runsaasti toivottiin myös lisää osaamista esimiehille, etenkin lähiesimiehille. Toivottiin ylipäänsä ammatillista johtamista, osaavaa ja paneutuvaa esimiestasoa tai esimiestä, joka ohjaisi ja tukisi työtä selkeämmin ja pontevammin.

”Liian usein esimieskin on niin kuormittunut, ettei hänellä riitä voimavaroja työntekijöiden tukemiseen.”

”Taitoa ja halua kuunnella alaisia muutostilanteissa.”

Toivottiin myös, että lastensuojelussa ja ylipäänsä sosiaalihuollossa olisi johtajia, jotka ymmärtäisivät substanssia ja omaa hallinnonala.

”Terveystieteiden ammattilaiset pois sosiaalihuollon johtopaikoilta.”

Monet myös toivoivat lisää resursseja peruspalveluihin tai ehkäisevään työhön (kotipalvelu, aikuissosiaalityö, neuvoloiden perhetyö, opetustoimi). Useampi vastaaja muistutti, että jos panostetaan ehkäisevään työhön, sinne ei missään nimessä tule siirtää resursseja korjaavalta puolelta.

Jonkin verran toivottiin myös kuntiin kohdistuvan valvonnan tehostamista tai tiukentamista ja uhkasakkomenettelyn lisäämistä, jotta laeista piittaamattomat kunnat saadaan ruotuun.

”Lainvastaisesta toiminnasta pitäisi seurata tuntuva sanktio, poikkeuksetta.”

Tämän lisäksi toivottiin myös vanhojen toimintatapojen kyseenalaistamista ja uusien työkalujen ja työmenetelmien kehittämistä ja käyttöönottoa, tavoitteellista työn ja viranomaisyhteistyön kehittämistä, ostopalvelujen runsaampaa käyttöä ja kolmannen sektorin hyödyntämistä. Lisäksi tuotiin esiin, että lastensuojelun kynnyksestä tulee nostaa: ei oteta lasta asiakkaaksi muulloin kuin äärimmäisessä hätässä. Osa vastaajista asetti toiveita myös laajemmin koko yhteiskunnalle: tulee käydä arvokeskustelua siitä, kuka saa lastensuojelun palveluja, koska niitä ei voida tarjota kaikille, tai yhteistä arvokeskustelua tai lastensuojelun sisäistä keskustelua siitä, millaista on hyvä ja riittävä lastensuojelu. Lisäksi toivottiin imagokampanjaa, asennemuutosta ja lastensuojelutyön arvostuksen lisäämistä. Osa vastaajista toivoi myös selkeämpää valtionohjausta ja esimerkiksi THL:lle näkyvämpää roolia lastensuojelussa.

8. Johtopäätökset

Vuoden 2008 lastensuojelulaki on yhtenäistänyt lastensuojelua eri puolilla maata. Valtiontalouden tarkastusvirasto toteaa raportissaan, että alueelliset erot lastensuojelun palvelutarjonnassa ja palvelujen saatavuudessa näyttäisivät olevan supistumassa. Silti kuntien väliset erot ovat edelleenkin suuria, kuten sosiaali- ja terveysministeriön lastensuojeluraportti toteaa. Sama epätasa-arvo kävi selvästi ilmi myös tässä kyselyssä. Joissakin kunnissa tilanne on resurssien osalta kohtuullinen tai jopa hyvä ja työtä on saatu kehitettyä mielekkäällä tavalla. 40 % kyselyyn vastanneista ei ole harkinnut työpaikan tai alan vaihtoa. Valtaosa vastaajista oli kuitenkin hyvin tyytymättömiä työnsä tekemisen ehtoihin sekä mahdollisuuksiinsa auttaa lastensuojelun asiakkaita mielekkäällä tavalla.

Kyselyssä tuli esiin useita huomattavia puutteita lastensuojelun palvelujärjestelmässä. Ehkäisevän työn tilanne kunnissa on huolestuttava, kuten se oli myös vuoden 2008 kyselyssä. Vaikka osa vastaajista kertoi, että kunnissa on panostettu ehkäisevään työhön, ratkaisevaa parannusta ei ole neljässä vuodessa tapahtunut. Merkittävää parannusta ei ole tapahtunut myöskään avohuollon tukitoimien osalta, vaikka lastensuojelulain uudistuksen tarkoituksena oli nimenomaan turvata lapsen ja hänen perheensä tarvitsemat tukitoimet ja palvelut ja vaikka lakia on vielä myöhemmin vahvistettu tämän tavoitteen saavuttamiseksi.

Lapsen kuntoutumista tukevia hoito- ja terapiapalveluita on aivan liian vähän, kuten hyvin tiedetään. Tämä yhdistettynä melko yleiseen luottamuspulaan lastensuojelun ja lasten- ja nuorisopsykiatrian välillä sekä vaikeuksiin toimia yhteisten tavoitteiden hyväksi on erittäin haasteellinen yhtälö. Nykyisen, samoin kuin edellisenkin lastensuojelulain tavoitteena oli edistää viranomaisten välistä yhteistyötä lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun toteuttamisessa. Miksi lastensuojelu kokee silti usein jäävänsä vaikeimmissa tilanteissa aivan yksin?

Lastensuojelulain 12 §:n mukainen lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma on oiva väline palvelujärjestelmän puutteiden havaitsemiseen ja palvelujen kehittämiseen. Suunnitelma ei ole kuitenkaan pystynyt lunastamaan siihen lainsäätämismuutoksissa kohdistettuja odotuksia. Sen avulla oli tarkoitus varmistaa resurssikeskustelu ja koko lapsia ja perheitä koskevan palvelujärjestelmän laaja-alainen tarkastelu kunnissa. Laajempi hyvinvointikeskustelu ja -tarkastelu eivät kuitenkaan ole nousseet kunnissa tärkeiksi, eikä edellä mainittuja puutteita saada näkyviin tai määrätietoisesti kehittämistyön kohteiksi.

Myös työtä tukevat mekanismit ovat joissakin organisaatioissa hyvin heikkoja. Esimerkiksi lakisäätöistä täydennyskoulutusta ei järjestetä kaikissa työyhteisöissä lainkaan, tai työntekijät saavat osallistua vain maksuttomiin ja usein vain lyhyisiin koulutuksiin. Työntekijöiden osaamista ei tällöin edes pyritä vahvistamaan systemaattisesti, sillä maksuttomat lyhyet koulutukset ovat usein sattumanvaraisia eivätkä välttämättä lainkaan tue työntekijän tai työyhteisön kehittämisen tarpeita.

Muutoksesta on tullut lastensuojelun organisaatioissa pysyvää. Pitääkö alituisen muutokseen tottua, vai onko kohtuullista odottaa edes jonkinlaista suvantovaihetta, jolloin erilaiset työkäytännöt ehtisivät vakiintua ja niiden vaikuttavuudesta saataisiin parempi käsitys? Muutokset eivät näytä olevan erityisen suunnitelmallisia. Lastensuojelua näytetään usein uudistettavan hyvin lyhytjännitteisesti, pohtimatta laajempia kokonaisuuksia. Työntekijät eivät itse useinkaan näe uudistusten mielekkyyttä, ja tällöin uudistusten koetaan ennemmin vähentävän kuin lisäävän työhyvinvointia.

Lastensuojelulle kuntien sisällä rakennetut kontrollimekanismit, erilainen portinvartijuus, herättää sosiaalityöntekijöissä närää, eikä se lisää heidän tunnettaan työn hallittavuudesta. Olisiko erilaisten päätöksiä tekevien ryhmien toimintaa syytä tarkastella kriittisesti ja pohtia sitä, miten näistä ryhmistä saataisiin lastensuojelua tukeva ja sen laatua lisäävä ennemminkin kuin kontrolloiva mekanismi? Olisiko ryhmiä mahdollista kehittää niin, että ne antaisivat sosiaalityöntekijälle valinnan mahdollisuuksia sen sijaan, että ne tekevät päätöksiä hänen puolestaan?

Lastensuojelun tulisi olla hyvin lapsilähtöistä, ja sen tulisi varmistaa lapsen oikeudet ja lapsen edun toteutuminen joka vaiheessa. Voiko tämä tapahtua ilman lapsen riittävää kohtaamista? Merkittävä tulos tässä kyselyssä oli, että vastaajien mielestä mahdollisuudet tavata lapsi ovat riittämättömät kaikissa lastensuojeluprosessin vaiheissa. Tämä liittyy osaltaan liian suuriin asiakasmääriin ja kohtuuttomiin työpaineisiin. On selvää, ettei lastensuojelutyön laatua ja työntekijän kokemaa työn mielekkyyttä saada lisättyä, ellei sosiaalityön kohtuuton asiakaspaine vähene. Vastuu tästä on sekä valtiolla että kuntapäätäjillä. Sitovia asiakasmääriä on syytä harkita vakavasti, koska työntekijät ovat niin vahvasti niiden kannalla. Niiden lisäksi koulutusmäärät ja tehtävärakenne tulee saada kuntoon.

Suomessa ei ole toistaiseksi pystytty ratkaisemaan jo kroonistunutta sosiaalityöntekijäpulaa, joka tulee lähivuosina vain pahenemaan eläköitymisen myötä. Sosiaalityön aloituspaikkoja varten on saatu 30.11.2012 lisämääräraha valtion budjettiin, mutta ratkaisut näyttävät tapahtuvan alueellisesti hyvin eri tavoin. Aloituspaikkojen määrä vaihtelee yliopistoittain 20:stä 55:een. Toisaalta myöskään rahoituksen pysyvyydestä tai jatkuvuudesta ei ole mitään takeita. Olisiko mahdollista määritellä koulutusmääristä vastuullinen taho, joka ratkaisisi sosiaalityön aloituspaikkapulman valtakunnallisesti tasa-arvoisesti?

Tehtävärakenteen avulla ei voida ratkaista työntekijäpulaa, mutta sillä saadaan helpotusta tilanteeseen. Työnjakoon tulisi kiinnittää kunnissa huomattavasti nykyistä enemmän huomiota, ja kaikkiin kuntiin tulisi saada riittävä määrä sosiaalihoajaan vakansseja. Sosiaalityön työpaineita saadaan edes jossakin määrin purettua töiden jakamisen ja tehtävien uudelleenorganisoinnin avulla, kuten kyselyssä tuli esiin. Ihanteellisessa lastensuojelussa toimii rinnakkain kaksi ammattiryhmää, sosiaalityöntekijät ja sosiaalihoajaajat, ja molempien koulutusta ja osaamista hyödynnetään parhaalla mahdollisella tavalla. Joissakin kunnissa ohjauksen resurssit ovat kuitenkin edelleen hyvin vaatimattomat.

Kuten muutamat vastaajat nostivat esiin kehittämisehdotuksissaan, lienee syytä käydä keskustelua myös siitä, missä lastensuojelun asiakkuuden raja kulkee. Tarvitseeko jopa kymmenesosa joidenkin kuntien lapsista ja nuorista viimesijaisia lastensuojelupalveluja (Lastensuojelu 2011)? Tulisiko myös terävöittää lastensuojelutarpeen selvittämisprosessia, nostaa lastensuojelun kynnystä ja vastuuttaa muita toimijoita hoitamaan isompaa osuutta lasten, nuorten ja perheiden auttamisjärjestelmästä?

On tärkeää oivaltaa ja tuoda selkeästi esiin, mistä lastensuojelun haasteellisessa tilanteessa on kyse. Kyse on siitä, etteivät organisaatioiden rakenteet, työn tuki ja käytettävissä olevat resurssit tue sellaista lastensuojelutyön toteuttamista, johon lastensuojelun ammattilaisilla olisi osaamista, valmiudet ja vahva tahto. Kuten eräs kyselyyn vastanneista totesi:

”Lastensuojelun työntekijät motivoituvat asiakkaistaan ja työstään. Tästä motivaatiosta pitäisi pitää hyvä huoli.”

Kyselyn avulla saatiin siis vahvistusta asioille, jotka on tiedetty jo pitkään ja joita moni taho on nostanut esiin tätä ennen. Lopulta jäljelle jää vain kysymys: kun selkeästi tiedetään, mitä suomalaisessa lastensuojelussa tarvitaan, olisiko jo tekojen aika?

9. Lähteet

Itä-Suomen kuntien lastensuojelun sosiaalityössä heiveröiset resurssit. Tiedote, Itä-Suomen aluehallintovirasto, 19.11.2012.

Kartoitus lastensuojelun edunvalvojan käytöstä kunnissa 2008–2010. Milja Laakso, Lastensuojelun edunvalvojanhanke 2011.

Lastensuojelu 2011. Tilastoraportti 26/2012. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Lastensuojelulain toteutuminen. Elokuu 2008. Lastensuojelun Keskusliitto ja Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia.

Lastensuojelun kansalliset laatusuosituksat. Luonnos. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/c23e4cee-ea10-47c0-9eba-9bff9e06e2bc/Lastensuojelun+kansallinen+laatusuositus.pdf>.

Matela, Kari (2011) Viihtyvät ja vaihtuvat – Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työssä pysymiseen ja työstä lähtemiseen vaikuttavat tekijät. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 33.

Ministeri Risikko: Kotipalvelut paremmin lapsiperheiden saataville. Sosiaali- ja terveysministeriö, tiedote 154/2010, 19.5.2010.

Räty, Tapio (2011) Millainen juridinen merkitys on palvelusuunnitelmalla? Sosiaalitieto 2/2011, 21–23.

Selvitys lastensuojelun sosiaalityöntekijätilanteesta Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintoviraston alueella. Aluehallintovirasto, Länsi- ja Sisä-Suomi, Perusturva, oikeuspalvelut ja luvat, 19.11.2012.

Sosiaalihuollon täydennyskoulutussuositus. Opas kunnille ja kuntayhtymille. Toim. Anu Kallio ja Pirjo Sarvimäki. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:6.

Suojeleeko laki lasta II – Selvitys lastensuojelulain toimeenpanosta Etelä-Suomen läänin kunnissa. Etelä-Suomen lääninhallitus, sosiaali- ja terveysosaston julkaisuja 04/2009.

Talentian linjaukset sosiaalihuollon henkilöstön mitoittamisesta. http://www.talentia.fi/files/87/Mitoituksen_linjaukset.pdf.

Toimiva lastensuojelu. Selvitys kuntien perhetyön, lastensuojelun toimintatapojen sekä lastensuojelulain toimivuuden kehittämistä. Väliraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:28.

Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 6/2012: Tuloksellisuustarkastuskertomus Lastensuojelu.

10. Liitteet

Liite 1.

Taulukko 5. Arvioi seuraavia palvelujärjestelmään liittyviä väittämiä (%).

	Täysin tai melko samaa mieltä	Ei samaa eikä eri mieltä	Täysin tai melko eri mieltä	Yhteensä
Asiakkaiden itsemääräämisoikeus ja mahdollisuus määrittellä itselleen tarpeellisia palveluja palvelujärjestelmässä on lähtökohta tukemisen onnistumiselle.	63,0	23,1	13,8	100,0 (n=441)
Palvelujärjestelmä toimii lastensuojeluun työntävästi. Muiden palvelujen saanti voi edellyttää lastensuojelun asiakkuutta.	68,6	15,5	15,9	100,0 (n=440)
On välttämätöntä laajentaa ja vahvistaa ehkäiseviä lasten ja lapsiperheiden tukitoimenpiteitä eri hallintokunnissa.	93,8	3,2	3,0	100,0 (n=439)
Terveydenhuollon ja sosiaalihuollon välinen yhteistyö on puutteellista.	72,5	18,6	8,9	100,0 (n=436)
Viiveetön pääsy kasvatus- ja perheneuvolan palvelujen piiriin (vanhemmuuden tuen ja kasvatuksen kysymyksissä) vähentäisi tehokkaasti lastensuojelun tarvetta.	85,4	9,6	5,0	100,0 (n=438)
Aikuisten päihde- ja mielenterveyspalveluissa selvitetään kattavasti asiakkaan huollossa olevan lapsen tuen tarve.	14,2	13,5	72,4	100,0 (n=438)
Toimivalla työnjaolla ja riittävällä määrällä sosiaaliohjausta ja perhetyötä voidaan olennaisesti vähentää sosiaalityöhön kohdistuvaa työpainetta.	83,6	9,3	7,1	100,0 (n=439)
Ilmoitusvelvollisten tahojen tulisi tehdä huomattavasti nykyistä enemmän lastensuojeluilmoituksia ja pyyntöjä lastensuojelutarpeen selvittämiseksi.	46,3	32,2	21,5	100,0 (n=438)
Perhetyötä tulisi tehdä nykyistä enemmän yhteistyössä aikuisten ja lasten mielenterveyspalvelujen ja päihdehuollon kanssa (esim. työparityöskentely).	83,3	12,3	4,3	100,0 (n=438)
Eettisesti ja taloudellisesti keskeisin kysymys on, kuinka lapsia ja heidän vanhempiaan eri palveluissa tapaavat tahot onnistuvat vanhempien kasvatus-tehtävän tukemisessa.	78,6	17,1	4,3	100,0 (n=439)
Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma on auttanut kehittämään lastensuojelua kunnassa niin, että se vastaa paremmin asiakkaiden tarpeisiin.	16,2	45,7	38,1	100,0 (n=438)

